

จราเมาะห์อากามา: พื้นที่ปฏิบัติการต่อรอง และขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนา ของชาวมลายูมุสลิมสายจารีต¹

Ceramoh Agama (religion explanation):
Spacial Practice for Negotiation and Traditional
Malay Muslim's Religious Movement

อัสรี มาหะมะ

Asaree Mahamha

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาปรากฏการณ์การรวมกลุ่มทางศาสนาของชาวมลายูมุสลิมสายจารีต ภายใต้การเข้ามาบีบคั้นจากความทันสมัยของประเทศไทยและกระแสอิสลามานุวัตร กระแสดังกล่าวนี้ทำให้ชาวมลายูมุสลิมสายจารีตต้องรวมกลุ่มบนพื้นที่จราเมาะห์อากามา ที่มีผู้คนรวมกลุ่มเข้าหาผู้นำศาสนา เพื่อต้องการคำตอบความรู้และความเข้าใจต่อคำสอนและปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น โดยผู้คนเหล่านี้มาจากหลากหลายพื้นที่ ทั้งหญิงชาย อาชีพ และหลากหลายกลุ่มหลายระดับที่ต่างก็แต่งกายด้วยชุดตามธรรมเนียมท้องถิ่นที่แสดงถึงอัตลักษณ์มลายูจราเมาะห์อากามา มีลักษณะเด่นตรงที่เป็นพื้นที่ที่มีปฏิบัติการทางศาสนา คือ การตีความคำสอนกับปัญหาทางสังคม ดังเช่น อิสลามกับประชาธิปไตย ดอกเบี๋ยกับสังคมมุสลิม หรือข้อถกเถียงทางศาสนาในกลุ่มมุสลิม ซึ่งกระบวนการเหล่านี้โดยแท้จริงแล้วเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาที่เป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของสายจารีตที่กำลังถูกช่วงชิงพื้นที่ทั้งจากกลุ่มอิสลามสายใหม่ และจากความทันสมัย

สมัยอื่น ๆ ทำให้จรรยาบรรณหรืออากาหมากกลายเป็นพื้นที่ของการช่วงชิง ตอบโต้ นำเสนอ ทบทวนตัวเอง และยื่นหยัดปรับตัวต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

คำสำคัญ: จรรยาบรรณหรืออากามา, มลายูมุสลิม, อิสลามานุวัตร, ขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนา

Abstract

This article focuses on religious movement of the traditional Muslim in Thailand under modernization driven by Thai state and “Islamization”. This way encourages Muslims gather to seek for the knowledge answer and understand Islam principle and new phenomena led by the religious leaders. These Muslims are from various places, both male and female, occupations, social levels, but wear the traditional local custom which represents Malay identity. Ceramoh Agama is obviously a religious practical space aiming to interpret Islamic principle and to understand social problems such as Islam and democracy, financial interest and Muslim society, or controversial religious discussion among Islamic group. This movement significantly indicates identity as cultural practice to contest space with neo-Muslim, capitalism and modernity. Thus, Ceramoh Agama becomes the contested space through responding, representing, reviewing themselves, and being resistant to adapt to social change.

Keywords: Ceramoh Agama, Malay Muslim, Islamization, Religious movements

บทนำ

บทความชิ้นนี้ เขียนขึ้นเพื่อทำความเข้าใจขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาของชาวมลายูมุสลิมสายจารีต ซึ่งเป็นงานที่อธิบายการรวมตัวของชาวมลายูมุสลิมสายจารีตในท้องถิ่น ภายใต้ความทันสมัยของรัฐไทยและกระแสอิสลามานูวัตร์ โดยงานชิ้นนี้มองว่า กระแสดังกล่าวที่ส่งผลให้ชาวมลายูต้องตกอยู่ในภาวะของความระส่ำระสายทางอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ศาสนา และพยายามดิ้นเปลี่ยนแปลงผู้คน ผู้เขียนจึงตั้งใจนำเสนอประเด็นสำคัญ ๆ ที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจ โดยบทความชิ้นนี้มุ่งหมายเพื่อชี้ให้เห็นว่า จราเมาะห์อากามา² เป็นลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาของชาวมลายูมุสลิมสายจารีต ในการได้ตอบต่อรองกับกระแสทั้งความทันสมัยของรัฐไทยและอิสลามานูวัตร์ รวมทั้งการยื่นหยัดปรับตัวในความเป็นมลายูมุสลิมสายจารีต ผ่านจราเมาะห์อากามาในมัสยิดกลางปัตตานี อย่างไร? โดยผู้เขียนจะอธิบายให้เห็น ดังนี้คือ

สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ที่แตกต่างไปจากพื้นที่ส่วนอื่น ๆ ของประเทศไทย เนื่องจากมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างทั้งทางศาสนาที่นับถืออิสลามและความเป็นชาติพันธุ์มลายู และมีวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างอิสลามกับมลายูในมิติทางประวัติศาสตร์มีความสัมพันธ์เชิงบรรณาการกับราชอาณาจักรไทยอย่างต่อเนื่อง จนมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองแบบใหม่ที่รวมศูนย์อำนาจมาสู่ส่วนกลาง และเกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในระบบโครงสร้างอำนาจและความเป็นอยู่ของชาวมลายู โดยเฉพาะเมื่อมีการนำพาประเทศไทยสู่ความทันสมัยที่มุ่งหวังให้เป็นประเทศที่พัฒนาแล้วตามแบบอย่างของตะวันตก การนำสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาในประเทศที่เริ่มจากการจัดโครงการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งการเมือง ระบบราชการ การศึกษา อุตสาหกรรม โครงสร้างพื้นฐาน สิ่งเหล่านี้ได้ถูกนำเข้ามาอย่างเร่งรีบตามพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ ซึ่งเห็นได้ว่าในพื้นที่ส่วนอื่นของประเทศไทยไม่ค่อยมีผลกระทบมากนัก อาจมีผลเสียตามมาบ้าง แต่ก็ไม่ได้เป็นอย่างกรณีของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

มลายูมุสลิมภายใต้บริบทความทันสมัยของรัฐ และกระแสอิสลามสายใหม่

การพัฒนาของรัฐไทยเริ่มมีปัญหาตั้งแต่แรกเริ่ม โดยเฉพาะทางด้านการศึกษา และตามมาด้วยการจัดการทรัพยากรและเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การเข้ามาของสิ่งใหม่เหล่านี้ค่อนข้างมีปัญหาจากฐานความคิดของชาวมลายูมุสลิม เช่น การเข้ามาของระบบกฎหมายและระบบราชการใหม่ ได้สร้างจิตสำนึกใหม่ต่อชาวมลายูในเบื้องต้น ที่กฎเกณฑ์ทางศาสนาและจารีตถูกลดบทบาทในระดับความสัมพันธ์ทางสังคม อีกด้านหนึ่งที่ชาวมลายูต้องเผชิญ คือ การศึกษาแบบใหม่ที่ชาวมลายูมุสลิมกังวลการเปลี่ยนแปลงต่ออัตลักษณ์ของลูกหลานมลายูซึ่งในความคิดของชาวมลายูมุสลิมไม่ไว้วางใจต่อระบบการศึกษาของไทยที่เชื่อว่ามีนัยแอบแฝง ทั้งนี้เมื่อระบบการศึกษาของชาวมลายูเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการศึกษาแห่งชาติ ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงหลายระดับ ที่ไม่เฉพาะเด็กนักเรียนอย่างเดียว แต่มีผลต่อเจ้าของปอเนาะ ครู และอุstadz (ครูศาสนา) ด้วย

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 ที่เริ่มมีการพัฒนาเศรษฐกิจภาคใต้ ภาครัฐได้เข้ามาสร้างถนนหนทาง สร้างเขื่อนพลังงาน ชลประทาน สร้างแหล่งอุตสาหกรรม และการกำหนดเขตป่าสงวน และที่เห็นได้ชัดคือการแปรสภาพที่ดินและสวนผสมผสมสวน (ดูซง) ของชาวมลายูสู่การปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว อย่างเช่น ยางพาราภายใต้กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง และการปลูกปาล์มน้ำมันบนพื้นที่ร้างของป่าพรุ รัฐมองว่าเพื่อการพัฒนาศักยภาพทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิต อีกทางหนึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจและการลงทุนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะทางทะเล ทั้งนี้การเข้ามาของทุนใหญ่ในพื้นที่ทำให้ชาวมลายูถูกเบียดและแย่งชิงทรัพยากรไป ดังเช่น กองเรือประมงพาณิชย์ที่เข้ามาแทนที่เรือประมงพื้นบ้าน เป็นผลทำให้ชาวมลายูตามชายทะเลต้องอพยพไปเป็นแรงงานในมาเลเซียมากขึ้น

นอกจากนี้ยังพบปัญหาของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่มีธนาคารมีระบบการเงินและดอกเบี้ยหรือการประกัน ซึ่งเดิมในสังคมมลายูมีระบบเศรษฐกิจและการซื้อขายที่ไม่มีระบบดอกเบี้ยหรือการทำประกัน เนื่องมาจากการกลายเป็น

สังคมมุสลิมที่คำสอนศาสนาเข้ามาจัดวางระบบค้าขายและมีคำสอนที่ห้ามชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องดอกเบี้ย ปัจจุบันในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ หลังจากการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้ามาได้นำสิ่งใหม่ๆ มาสู่ในสังคมมลายู เช่น การสร้างธนาคารที่ใช้ดอกเบี้ยเป็นหลัก การเกิดขึ้นของร้านค้าคาราโอเกะ ร้านเหล้า เบียร์ สิ่งบันเทิง ป่อนการพนันฟุตบอล การบริโภคสื่อโทรทัศน์ ห้างสรรพสินค้าบิ๊กซี นอกจากนี้มีการขยายของวัฒนธรรมไทยเข้าสู่พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่น การสร้างวัดเกิดขึ้นตามชุมชนไทยพุทธ การสร้างพระพุทธรูปทุกชนิดที่ใหญ่โตในจังหวัดนราธิวาส

ปรากฏการณ์เช่นนี้ได้สร้างความลำบากใจและยึดติดต่อโครงสร้างและเป็นสิ่งที่ชาวมลายูมุสลิมไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางได้มากนัก และภายใต้ความไร้อำนาจในการจัดการและกำหนดชะตากรรมของมลายูมุสลิมได้ทำให้ชาวมลายูรู้สึกว่าการตนกลายเป็นผู้ที่ไร้ตัวตน เป็นชายขอบหรือรู้สึกเป็นลูกเมียน้อย ความรู้สึกเหล่านี้ได้ปรากฏออกมาเป็นปฏิกิริยา ตอบโต้ หรือการประท้วงของชาวมลายูหลายๆ ครั้ง แต่การแสดงออกมากในลักษณะนี้ได้ถูกปราบปรามอย่างหนักและบาดเจ็บมาโดยตลอด ทั้งนี้ไม่เคยได้รับการตอบสนองจากรัฐเท่าที่ควร

ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นนั้นมีความแตกต่างกัน การพัฒนาและความทันสมัยนั้นเข้าสร้างปัญหาในบริบททางโลกที่ชาวมลายูมุสลิมต้องพยายามอย่างมากต่อการรับมือ แก่ปัญหา หรือบางครั้งชาวมลายูต้องตกอยู่ในภาวะที่หยุดนิ่ง ไม่กล้าเผชิญหน้า ซึ่งถือกว่าเป็นสิ่งที่หนักหน่วงต่อสังคมมุสลิม

ทั้งนี้ ในกลุ่มมลายูมุสลิมเองได้ปรากฏให้เห็นถึงการแตกกลุ่มหลังจากการเผชิญหน้ากับปัญหาทางศาสนาที่มาจากกลุ่มมลายูด้วยกัน คือในช่วงทศวรรษที่ 1980 ปัญญาชนมลายูมุสลิมที่จบการศึกษาจากโลกอาหรับได้นำชุดความรู้ทางศาสนาใหม่ที่แตกต่างไปจากที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่น กลุ่มปัญญาชนเหล่านี้มีความมุ่งหมายที่จะขจัดวัฒนธรรมที่ผสมผสานในศาสนาของท้องถิ่น อย่างเช่น พิธีกรรมทางศาสนา การกินข้าวใหม่ การทำบุญให้กับผู้เสียชีวิต ซึ่งพิธีกรรมหลายอย่างมีกลิ่นอายของศาสนาฮินดูและพุทธ ทั้งนี้เพื่อจะปฏิรูปให้สังคมมลายูยึดหลักคำสอน

ที่บริสุทธิ์จึงเกิดการวิพากษ์วิจารณ์ต่อพิธีกรรมทางศาสนา ทำให้ชาวมลายุในชนบทเริ่มไม่มั่นใจและสับสน สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการถกเถียง ต้องเผชิญหน้าและขัดแย้งกับมุสลิมด้วยกัน จนแยกออกมาเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มมลายุสายจารีตหรือสายเก่า คือ กลุ่มมลายุมุสลิมที่ยึดสายความเชื่ออิสลามตามบรรพบุรุษเดิม และรับชุดความรู้ที่มาจากสถาบันปอเนาะ และให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ในกิตาบบายีที่เน้นการตีความคัมภีร์อัลกุรอานอย่างลุ่มลึกในเชิงรหัสนิยาม (Triqe) ให้ความสำคัญกับฮาดิษ (วจนะท่านศาสดา) และงานเขียนเกี่ยวกับการตีความศาสนาของเหล่านักวิชาการสมัยกลาง กลุ่มสายจารีตบางแห่งยังนิยมศาสตร์ของความลึกลับ (Mysticism) การรักษาพื้นบ้าน

2. กลุ่มสายใหม่ เป็นแนวความคิดใหม่ในการอธิบายคำสอน โดยเฉพาะพยายามจัดตั้งที่เป็นอนุตรกรรมที่มาจากบรรพบุรุษ และตีความใหม่ เหตุที่มักกล่าวถึงประเด็นการแบ่งแยกในหมู่กลุ่มมลายุมุสลิม เป็นผลมาจากลูกหลานชาวมลายุมุสลิมบางส่วนที่ได้รับการศึกษาในโลกอาหรับ โดยได้นำความรู้ในทางศาสนาที่แตกต่างไปจากความรู้ศาสนาในท้องถิ่นอย่างสถาบันปอเนาะ ทั้งนี้ด้วยอุดมการณ์ของเหล่านักศึกษาที่จบจากอาหรับมีแนวทางในการปฏิรูปและพยายามสร้างอิสลามที่บริสุทธิ์ผ่านการตีความใหม่และย้อนกลับไปสู่พื้นฐานเดิมของอัลกุรอานและวจนะศาสดา อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรการเงินจากอาหรับเป็นพิเศษในการเคลื่อนไหวทางความคิดศาสนา

ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา กลุ่มมลายุมุสลิมต้องเผชิญกับแรงกดดันของการเปลี่ยนแปลงจาก 2 ด้านด้วยกัน คือ (1) การพัฒนาและความทันสมัย (2) กระแสอิสลามานุวัตร์หรือการปฏิรูปอิสลามสายใหม่ จากการเข้ามาของรัฐชาติที่เริ่มเข้ามาตั้งแต่รัชกาลที่ 5 มีการปรับปรุงรูปแบบการปกครองและการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย และตามด้วยการพัฒนาที่เน้นความเป็นเอกภาพและบูรณาการแห่งชาติ ในอีกกระแสนึง คือใน พ.ศ.2523 กระแสที่เรียกว่า “อิสลามานุวัตร์” ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อศาสนาและการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้เกิดการตีความทางศาสนาที่แตกต่างไปจากเดิมในแบบของกลุ่มสายจารีต

การเคลื่อนไหวในสังคมท้องถิ่นมลายู

ในราว พ.ศ.2520 ช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาณาเขตมลายูมีความพยายามปกป้องและฟื้นฟูอัตลักษณ์มลายูอย่างเข้มข้น เนื่องจากกลุ่มนักศึกษาที่จบการศึกษาจากอินโดนีเซีย มาเลเซีย กลับมาส่งเสริมทำกิจกรรมในชุมชนด้วยการสร้างเยาวชนรุ่นใหม่ผ่านระบบการศึกษาและสร้างงานเขียนประเภทนิตยสารอาชาน¹ วรรณกรรมภาษามลายู ซึ่งแสดงผลออกมาอย่างมากมาย ที่เห็นได้ชัดมากคือผ่านระบบการเรียนการสอนในโรงเรียนตาติกา และการศึกษาในโรงเรียนปอเนาะ ดังเช่น ภาพที่เด็ก ๆ อายุราว 6-12 ขวบ ในชุมชนต้องมาเรียนหนังสือในวันเสาร์-อาทิตย์ เด็กผู้ชายทุกคนต้องใส่เสื้อสีขาวตือโละบลาอ ใส่หมวกกะปิเยาะห์ ส่วนเด็กผู้หญิงใส่เสื้อกุรงสวมผ้าคลุม มีการเข้าแถวก่อนเข้าเรียนและร้องเพลงภาษามลายูที่ให้ความหมายถึงชาติพันธุ์มลายูและศาสนาอิสลาม รวมถึงการขอดูอา (ขอพรจากพระเจ้า) นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมที่มีลักษณะเด่น ๆ คือกิจกรรมประจำปีทางวิชาการที่มีการแข่งขันตอบคำถามศาสนา การแข่งขันอานาซีด (เพลงที่เกี่ยวข้องกับศาสนา) การแข่งขันปันทุง และเซอริ (บทกลอนและวรรณกรรมภาษามลายู) อีกทั้งมีการจัดให้รางวัลสำหรับนักเรียนดีเด่น การเรียนดี โดยมีผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส จะเป็นคนมอบให้ นอกจากนี้ยังมีสถานีวิทย์ชุมชนภาษามลายูที่มีการอ่านข่าวประจำวัน และมีช่องเพลงที่คอยให้ความสุขกับเพลงมลายูท้องถิ่น

ขณะที่ชาวมลายูมุสลิมสายจารีตกำลังรับมืออยู่กับความเปลี่ยนแปลงจากรัฐไทย ชาวมลายูสายจารีตต้องหันมาเจอกับปัญหาภายในกันเองในปี พ.ศ.2523 เมื่อมีกลุ่มมลายูรุ่นใหม่ที่สามารถการศึกษาจากอาหรับได้นำแนวคิดปฏิรูปศาสนาในแบบที่ต้องการถอนรูปวัฒนธรรมเก่าที่บรรพบุรุษปฏิบัติกันมา ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นประเด็นเรื่องกิจกรรมทางศาสนา ทำให้ชาวมลายูสายจารีตต้องหันมาโต้ตอบและแสวงหาแนวทางเพื่อแก้ปัญหาให้กับสังคมมลายู ซึ่งทำให้ชาวมลายูมุสลิมต้องตระหนักกับปัญหาและสิ่งที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงนี้มากขึ้น

นอกจากนี้ ในส่วนของชุมชนมลายู ก็มีผู้นำโต๊ะอิหม่าม ได้ส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มโดยใช้วัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่แล้ว หรือวัฒนธรรมเดิมที่ถูกผสมเข้ากับอิสลามแล้ว รื้อฟื้นวัฒนธรรมเหล่านั้นให้เป็นสัญลักษณ์ทางสังคมมลายูสายจารีต เช่น พิธีเทศนาประจำวันศุกร์ กิจกรรมเฝ้าสุสาน กิจกรรมละศีลอดร่วมกันที่มีสยิด กิจกรรมนิสฟูชะห์บาน กิจกรรมกวนขนมอาซุรอกที่มีจัดทุกปี

ทั้งนี้ในราวปี พ.ศ.2530 มีการรวมตัวทางศาสนาของกลุ่มดะวะห์ และมีการสร้างศูนย์กลางเรียกว่า “มรั๊กซ” ในปี 2536 อยู่ในเขตยะลา กลุ่มนี้พยายามเรียกร้องให้ชาวมุสลิมปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัดเป็นรูปแบบหลักในการดำเนินชีวิตประจำวันให้มากที่สุด โดยมีลักษณะเป็นการเทศนากลุ่มเล็ก ๆ หรือที่เรียกว่า Usrah หรือ Halaqah ที่หมายถึงการนั่งวงกลม ซึ่งส่วนใหญ่จะพบเห็นในมัสยิดหลังประกอบศาสนกิจในช่วงภาคค่ำ หรือจะมีลักษณะการเดินทางบวกร่วมเข้าสู่ตามหน้าบ้านของชาวบ้าน เชื่อว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่จะปกป้องอัตลักษณ์ของมุสลิมจากกระแสความทันสมัยหรือความเป็นตะวันตก

ในอีกด้านหนึ่ง เวทีจราเมาะห์อากามาที่จัดในมัสยิดกลางทั้งปัตตานีและยะลา และที่อื่น ๆ ปรากฏว่าในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ก่อนเหตุการณ์ความรุนแรงปี 2547 จนถึงปัจจุบัน พื้นที่จราเมาะห์อากามา ซึ่งมีกิจกรรมบรรยายและการตอบปัญหาทางศาสนา ทำให้จราเมาะห์อากามาที่จัดขึ้นโดยคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานีและอำนวยความสะดวกโดยโต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิด โดยที่بابออิสมาแอล สปันญิง เป็นผู้บรรยาย ได้เป็นเวทีที่ได้รับความสนใจจากชาวบ้านมากขึ้นเรื่อย ๆ

จราเมาะห์อากามา จึงเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจที่เป็นเหมือนโครงการทางสังคม (Project Social) ที่ป่มและเพาะพื้นที่ทางสังคมให้กับท้องถิ่นหรือชาวบ้าน ซึ่งจะเห็นว่ามียุคคนมากขึ้นหลายตา ทั้งหญิงชาย หลากหลายอาชีพ และระดับอายุที่พร้อมใจกันมาฟังการจราเมาะห์อากามาด้วยการแต่งกายด้วยชุดมลายูมุสลิมท้องถิ่น

จรรยาเมาะห์อากามา: พื้นที่และความหมาย

“จรรยาเมาะห์อากามา” เป็นกิจกรรมทางศาสนาและเป็นมรรควิธี (Method) ของการเรียนการสอนอย่างหนึ่งในพื้นที่สาธารณะที่ไม่จำกัดเพศและวัยของผู้เข้าร่วมรับฟัง โดยความหมายของ “จรรยาเมาะห์อากามา” หมายถึง เป็นกระบวนการให้ความรู้จากครูหรือผู้รู้ต่อผู้เรียน เป็นรูปแบบของการบรรยายศาสนาโดยใช้kitab yaqi และเป็นวิธีการให้เกิดระบบการสืบทอดลำดับ (generation) ของอูลามาห์ เช่น บาบออิสมาแอล สปีนญ์ เป็นอูลามาห์รุ่นใหม่ที่สานต่ออูลามาห์รุ่นก่อนที่เกิดการยอมรับในบรรดากลุ่มผู้รู้ศาสนาและประชาชน

แต่ในราว 20 กว่าปีที่แล้ว สังคมมลายูต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในระดับการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนาและวัฒนธรรม จึงมีกระแสถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์ไปทั่วชุมชนในสามจังหวัด กระแสเหล่านี้จึงกลายเป็นการปลุกกระตุ้นในชาวมลายูมุสลิมเริ่มสนใจคำสอนทางศาสนาและให้ความสำคัญกับปัญหาการตื่นตัวทางศาสนาของชาวมลายูมุสลิมจึงเป็นแรงผลักดันให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานีต้องหันมาทบทวนและหาแนวทางในการสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานีจึงมีหน้าที่ในการแสวงหาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาทางศาสนา ด้วยเหตุนี้ทำให้จรรยาเมาะห์อากามาจึงปรากฏตัวชัดขึ้นพร้อมกับตัวผู้นำศาสนา

การจรรยาเมาะห์อากามา จึงเท่ากับเป็นการร่วมมือร่วมคิดของกลุ่มชนชั้นนำทางศาสนาในกลุ่มสายจารีต ตั้งแต่คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดโต๊ะอิหม่าม คณะกรรมการมัสยิด กลุ่มผู้นำศาสนาในชุมชนและชาวบ้านผู้ที่ต้องการคำตอบและคำอธิบาย ซึ่งการรวมกลุ่มร่วมคิดของกลุ่มสายจารีตที่เป็นในลักษณะหลวม ๆ ไม่ได้จัดตั้งขบวนการอย่างเป็นทางการ โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบคำถามและข้อข้องใจในประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่มีการถกเถียงกันในสังคม

บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในจรรยาเมาะห์อากามา คือ บาบออิสมาแอล สเปนญัง ที่โด่งดังและมีการยอมรับในแง่ของการบรรยายศาสนาและวิธีการให้ความรู้ทางศาสนาที่ต้อบใจหทัย สถานะของบาบออิสมาแอลเป็นที่รู้จักและถูกยอมรับในฐานะ “อาลิมอูลามะห์ปาดานี” ตำแหน่งอูลามะห์จึงมีลักษณะพิเศษตามความเชื่อของชาวมุสลิม คือเกิดขึ้นมาจาก (1) มาจากการยอมรับเลื่อมใสจากประชาชน และ (2) เกิดจากการเปิดทางจากอัลลอฮ์ (ฮิดาเยห์) บาบออิสมาแอล จึงเป็นบุคคลที่ผู้ทั่วไปมองว่าเป็นบุคคลที่พิเศษกว่าบุคคลธรรมดาทั่วไป และยึดถือตามแบบฉบับท่านศาสดามุฮัมมัดอย่างเคร่งครัดเป็นที่เลื่อมใสของคนทั่วไป ยังเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ทางศาสนาที่มีมากถึง 30 วิชาในตัวท่าน สถานะเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากบารมีที่สร้างสมมาผ่านองค์ความรู้ จริยวัตรปฏิบัติที่ถูกยอมรับจากประชาชน และที่สำคัญคือการเปิดทางจากพระเจ้า

จะเห็นได้ว่ามีผู้คนจำนวนมากเข้าร่วมฟังจรรยาเมาะห์อากามาที่มัสยิดกลางปัตตานีที่มีจำนวนมากถึง 2,000 กว่าคน คนเหล่านี้มาจากเมืองปัตตานี อำเภอ รอบนอก และยะลา บ้างก็มาจากเทพาและอำเภอใกล้เคียงในสงขลา ซึ่งมีตั้งแต่ระดับ “กลุ่มโต๊ะครูอุสตาซ” ในกลุ่มโต๊ะครูก็จะมีหลายระดับ เช่น โต๊ะครูระดับสูง (เจ้าของปอเนาะ) โต๊ะครูระดับปานกลาง โต๊ะครูระดับเล็กหรืออุสตาซ นอกจากนี้ก็จะมีกลุ่มนักเรียนปอเนาะ “กลุ่มโต๊ะอิหม่ามและคณะกรรมการมัสยิดที่มาจากชุมชนต่าง ๆ” และต่างอำเภอ “กลุ่มชาวบ้านทั่วไปทั้งกลุ่มสตรีและบุรุษที่มาจากหลากหลายอาชีพ” สังเกตจากคนเหล่านี้จะนั่งฟังอยู่บริเวณพื้นที่สำรองนอกอาคารมัสยิด

ความสนใจในการมาฟังจรรยาเมาะห์อากามาของชาวมลายูเหล่านี้ มีเหตุผลที่หลากหลาย ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ๆ คือ (1) ในฐานะพื้นที่ของการเรียนรู้และความจำเป็นต่อมุสลิมทุกคนที่ต้องเรียนรู้ศาสนา (2) ระดับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันและว่าด้วยกฎเกณฑ์ศาสนา (3) การตีความในสถานการณ์พิเศษหรือปัญหาที่เป็นข้อท้าทายใหม่ ๆ

ดังที่อับดุลรอยะ หวันโซ๊ะ โต๊ะอิหม่ามมัสยิดกลางปัตตานี กล่าวว่า “เกิดจากสำนึกของตนเองและการเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งอยู่ภายใต้กรอบความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับหลักฟิรดูอินและหลักฟิรดูกีฟายะห์”⁴

เปาะจิ รุสมีแล เป็นผู้นำศาสนา ได้ให้ความหมายต่อการจรรยาเมาะห์ว่า อุลามะห์อิสมาแอล สเปนญัง จะอธิบายประเด็นปัญหาและจะวินิจฉัยว่า มุสลิมสมควรจะปรับตัวและจะอย่างไร บาบจะทำอย่างนี้ทุกอาทิตย์ คนมาฟังบรรยายนั้น เพียงแค่ต้องการความเข้าใจและความกระจ่างในประเด็นปัญหาใหม่ ๆ เพราะว่าในบางประเด็นปัญหาคนส่วนใหญ่ก็พอรู้อยู่บ้าง แต่ยังมีอีกมากที่ไม่สามารถตัดสินใจว่าสมควรทำหรือไม่ควรอย่างไร เพราะปัญหามันซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อีกอย่างหนึ่งเราต้องการรักษาศาสนา วัฒนธรรมของเราให้ปลอดภัยจากวัฒนธรรมที่ไม่ดี จากกลุ่มยะฮูดี (ยิว) และนัสรอนีย์ (คริสต์) และความเลวทรามอื่น ๆ ที่อาจทำให้นำไปสู่ความไขว่เขว การรวมกลุ่มเช่นนี้เป็นหนึ่งในวิธีการที่จะยืนหยัด

ส่วนในด้านกลุ่มอุสตาซ คณะกรรมการมัสยิดและนักเรียนปอเนาะ เขามีเหตุผลว่าเพื่อทบทวนความรู้ในตัว และนำความรู้ใหม่ที่ได้นำไปปฏิบัติและเผยแพร่บอกต่อในชุมชนของตนเอง

จรรยาเมาะห์อากามามีลักษณะเด่นตรงที่ใช้หนังสือกีตาบยาริวีชื่อ นูรูอิห์ซาน ซึ่งเป็นคำสอนทางศาสนาที่นำไปสู่การตีความและเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมสมัยใหม่และถกเถียงประเด็นปัญหาต่าง ๆ การใช้กีตาบและการตีความได้กลายเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจต่อชาวมลายูสายจาริตมากชิ้นเรื่อย ๆ พร้อมกับการอธิบายตีความศาสนาโดยبابออิสมาแอล สเปนญัง นั้น ชาวบ้านสามารถเข้าใจได้ง่ายโดยبابออิสมาแอลมักจะอธิบายให้เห็นปัญหาในสังคมและมักใช้คำเปรียบเปรยที่สร้างอารมณ์ขันให้กับกลุ่มผู้ฟัง

นอกจากนี้ การใช้พื้นที่มัสยิดกลางปัตตานีมีผลต่อการประสานสมาชิกกลุ่มมลายูมุสลิมสายจาริตรวมทั้งการนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่น เช่น การแต่งกาย ที่ถูกให้ความหมายว่าแสดงออกถึงศาสนาและชาติพันธุ์ และในตลาดหน้ามัสยิดก็เช่นเดียวกัน ที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมอาหารการกิน ความขึ้นขอบและรสนิยม นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมทางศาสนาในการจรรยาเมาะห์อากามาอย่างกรณีพิธีละหมาดและพิธีการสวดขอพรต่อพระเจ้า เป็นการแสดงออกถึงสายสำนักคิดของปัตตานี สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นกระบวนการสร้างสำนึกในความเป็นมลายูมุสลิมในแบบท้องถิ่น

ส่วนในแง่ทิศทางและเป้าหมายของการจรรยาบรรณที่ออกมา พบว่า คำนี้ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ทั้งนี้โดยเน้นอธิบายให้รัฐกฎเกณฑ์อิสลามลงไปสู่ปัจเจกและนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าในที่สุดอิสลามก็จะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติและเป็นระบบอิสลามโดยไม่ต้องประกาศ โดยใช้หลักการ 3 ข้อ คือ อิสลาม อิหม่าม (ศรัทธา/ปฏิบัติ) อิห์ซาน (ความดี) ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของสังคมมุสลิมที่ปัจเจกบุคคลต้องปฏิบัติ และสู่ความเป็นเอกภาพ

ทั้งนี้ หัวใจสำคัญอยู่ที่بابออิสมาแอล สับนญ์ ที่ทำให้จรรยาบรรณที่ออกมา มีบทบาทในการตัดสินใจ ตัดความ และมีส่วนในการชี้ นำ ขัดเกลา ด้วยกระบวนการไตร่ตรองสะท้อนคิด (reflexive) จากกระแสต่าง ๆ ทั้งความทันสมัยและปัญหาศานนากับอิสลามสายใหม่ โดยสร้างความเข้าใจและนำเสนอแง่มุมในการปรับตัวทางสังคมให้เกิดความลงตัว

ด้วยเหตุนี้ ทำให้จรรยาบรรณที่ออกมาจึงไม่ใช่แค่เป็นพื้นที่ให้ความรู้ทางหลักศานนอย่างเดียว หากแต่ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจกับปัญหาทางสังคมและปัญหาทางศานนไปพร้อมกัน เช่น กรณีปัญหาที่มาจากความทันสมัยอย่างประเด็นประชาติปไตย ประเด็นดอกเบี้ย หรือข้อถกเถียงทางศานนาระหว่างกลุ่มสายเก่าและสายใหม่

จรรยาบรรณที่ออกมา: การตีความ ต่อรอง และการปรับตัว

ประเด็นนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงการตีความทางศานนากับประเด็นปัญหาต่าง ๆ ทั้งที่มาจากกลุ่มศานนสายใหม่และความทันสมัยของจากรัฐ เพื่อจะเข้าใจถึงบทบาทและปฏิบัติการของจรรยาบรรณที่พยายามนำเสนอ ตัดความ ต่อรองหรือตอบโต้ด้วยการใช้ชุดความรู้ทางศานนจากท้องถิ่นอย่างไร

การตีความ ต่อรองทางวัฒนธรรม ระหว่างสายเก่า-ใหม่

ก่อนที่จะกล่าวถึงข้อถกเถียงทางศานนาระหว่างสายเก่าและสายใหม่ ผู้เขียนจะบรรยายให้เห็นถึงลักษณะของวัฒนธรรมบางประการของชาวมลายูมุสลิมสายจารีต

มลายูสายจารีตมีลักษณะพิเศษตรงที่การโอบรับวัฒนธรรมเข้ากับศาสนา วิถีชีวิตของชาวมลายูสายจารีตจึงแสดงออกถึงลักษณะของการประสมประสานกัน ระหว่างทั้งสองสิ่ง การผสมผสานเหล่านี้ได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่อิสลามเข้ามาในพื้นที่ ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ โดยผ่านกระบวนการตีความเข้าและตัดออกวัฒนธรรม บางอย่างเพื่อปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงตามกระแสอิสลามโลก

สิ่งที่น่าสนใจในมลายูมุสลิมสายจารีต คือการรับเอาและเปลี่ยน ความหมายเดิมของวัฒนธรรมที่มาจากความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ฮินดู และ พุทธ เข้าสู่เจตนารมณ์ตามหลักศาสนาอิสลามและตัดส่วนวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับ ความเชื่อบูชาในเทพเจ้าอื่น ๆ ออกไป

ด้วยเหตุนี้ ทำให้พรมแดนระหว่างวัฒนธรรมและศาสนาเก่ากับศาสนา อิสลามจึงถูกสลายเข้าและอิสลามเข้ามาแทนที่และครอบวัฒนธรรมมลายูเข้าด้วยกัน จึงเห็นได้ว่ากิจกรรมและพิธีทางศาสนาบางอย่างของชาวมลายูจึงแสดงออกถึง ความเป็นวัฒนธรรมกับศาสนาในที่เดียวกัน เช่น กรณีของพิธีงานศพ งานแต่งงาน งานเข้าสุนัต (ขลิบหนุมปลายอวัยวะเพศ) งานบุญสาลามัตตัน (ข้าวเหนียวเหลือง แดง ชาว) การรักษาโรคพื้นบ้าน กิจกรรมเหล่านี้แสดงถึงการผสมผสานกันระหว่าง รูปแบบพิธีซึ่งตัววัฒนธรรมมลายูและบทสวดคำขอพรมาจากศาสนาอิสลาม ด้วยเหตุนี้การโยงเข้ากันระหว่างวัฒนธรรมกับศาสนาส่งผลทำให้วัฒนธรรมมลายู ถูกรักษาไว้ ขณะเดียวกันศาสนาอิสลามถูกให้ความหมายในฐานะผู้ปกป้อง วัฒนธรรมและชาติพันธุ์มลายูด้วย

สิ่งที่น่าสนใจอย่างกรณีชาวมลายูบางคนเข้าหาการรักษาแบบไสย (บอหุมอ) โดยเรียกทำการรักษาว่า “ไต่บอหุมอ” ซึ่งเป็นที่นิยมอยู่อย่างแพร่หลาย ทั้งนี้เนื่องจากการรักษาบอหุมอเป็นทางเลือกที่เกิดจากความพอใจ และด้วยวิธีการ ของการบอหุมอ สามารถปลอบประโลมสภาพจิตใจของผู้ป่วยได้ แต่สำหรับ กลุ่มมุสลิมสายใหม่ ถือว่าเป็นเรื่องบิดอะห์ (อูตริกรรม)

หรือกรณีการรักษาโรคพื้นบ้าน ยังคงอาศัยการรักษาโรคทางเลือกอย่างการรักษาแบบเสกเป่า เป็นวิชาลับที่ใช้ในการรักษา จะเป็นการใช้ภาษาอาหรับ (ขอพร) บัดเป่า และขอพรจากอัลลอฮ์ ซึ่งเป็นวิชาที่มีเฉพาะบางคนเท่านั้นหรือได้รับการสืบทอดจากรพบุรุษ การเสกเป่ามักจะเป่าบทขอพรลงในน้ำ เรียกว่า “อัยตาวา” เพื่อดื่มหรือล้างเพื่อให้เกิดความปลอดภัยและสิริมงคล เช่น การทำน้ำอัยตาวาเพื่อล้างรถยนต์ออกใหม่เหมือนลักษณะการเจิมของชาวพุทธ หรือการทำน้ำอัยตาวาเพื่อชำระล้างตนเองจากสิ่งชั่วร้าย อีกทั้งเป็นการรักษาโรคและประโลมจิตใจบรรเทาทุกข์ความเครียดต่าง ๆ

กรณีการทำพิธีอัยตาวา ฮัจญีแม สะเนิง (ผู้เข้าร่วมจรรยาเมาะห์อากามา, 10 พฤษภาคม 2556) ได้เล่าให้ผู้เขียนฟังได้อย่างน่าสนใจ คือ การทำพิธีอัยตาวาเคยเป็นปัญหาที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากกลุ่มมุสลิมสายใหม่มากพอสมควรว่าเป็นเรื่องที่ไร้สาระ และเห็นว่ามีคล้ายคลึงกับการทำนํ้ามนต์ของพระในศาสนาพุทธ ประเด็นนี้จึงกลายเป็นเรื่องละเอียดอ่อนมากต่อสมภาวะจิตใจของชาวมลายูในแถบชนบทที่นิยมรักษา และส่วนใหญ่แล้วพิธีการรักษาด้วยอัยตาวาก็จัดอยู่ในหมู่ผู้รู้ศาสนาในชุมชนของตนด้วย ยิ่งเมื่อมีกระแสข่าวที่กล่าวว่าเป็นการกระทำที่หลุดจากศาสนาเนื่องจากกระทำผ่านตัวน้ำเปล่ามารักษาโรค ซึ่งไม่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ใดๆ ที่จะช่วยให้โรคหายได้ ทั้งนี้ถูกมองว่าคนที่เชื่อว่าน้ำเหล่านั้นทำให้หายจากโรคถือว่าเป็นการชรีก (หลุดจากศาสนา) จากการวิพากษ์กล่าวหาดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านหลายคนถึงกับเห็นด้วยและมองว่าสมเหตุผลสมผล แต่บางคนก็พยายามถามหาผู้รู้เพื่อตอบคำถามในประเด็นนี้ว่าเป็นอย่างไร

• ประเด็นการต่อรองและรอยปริแยกทางศาสนาระหว่างสายเก่าและสายใหม่

ประเด็นเรื่องข้อถกเถียงทางศาสนาระหว่างสายเก่า-สายใหม่ต่อประเด็นพิธีปฏิบัติ วัฒนธรรมประเพณี ว่าเป็นเรื่อง “ถูกหรือผิด” “เป็นหรือไม่เป็น” ยังมีให้เห็นอยู่ทั่วไป ครั้งที่ผู้เขียนเข้าไปสังเกตฟังจรรยาเมาะห์อากามาในเดือนตุลาคม 2556 ได้มีคำถามจากชาวบ้านต่อการตั้งครหาต่อวัฒนธรรมการอ่านสวด “กูลูฮู”⁵ ในชุมชนว่าเป็นเรื่อง “บิดอะห์” จึงได้มีการยกประเด็นนี้ขึ้นมาอภิปรายบนเวที

จรรยาเมาะห์อากามาของบาบออิสมาแอล และได้ทำความเข้าใจในแนวคิดนี้เสียใหม่ โดยที่เห็นแนวความคิด “บิตอะห์” เช่นกันในการหักล้างคำกล่าวของกลุ่มสายใหม่ บาบออิสมาแอลทำการตรวจสอบหาความรู้คำอธิบายต่างๆ ที่เกี่ยวกับประเด็นปัญหา และนำข้อถกเถียงของนักวิชาการสมัยกลางและสมัยศตวรรษที่ 19-20 มาเทียบเคียงกับกรณีที่เกิดขึ้นในสังคมมลายู จึงได้อธิบายเป็นดังนี้

การแบ่งประเภทบิตอะห์	
บิตอะห์ตุลคอลลาะห์	บิตอะห์ฮาซานะห์
คือ สิ่งที่ท่านศาสดาไม่ได้ปฏิบัติ และไม่เคยปรากฏขึ้นในสมัยท่านศาสดา เป็นสิ่งที่ท่านศาสดาเตือนว่าสิ่งทีนอกเหนือการปฏิบัติของท่าน คือ “การอุตริกรรม” ไม่สามารถปฏิบัติได้ หากปฏิบัติจะนำไปสู่ “การหลงทาง” ทางศาสนา	คือ เริ่มจากท่านผู้นำอิสลามคนที่ 3 หลังท่านศาสดามุฮัมมัด ท่านเป็นผู้ริเริ่มนำแนวคิดนี้เพิ่มเติมในการอธิบายหลักปฏิบัติทางศาสนา เพื่อให้ได้ผลดีและความผาสุกแก่สังคมมุสลิม สิ่งนี้เรียกว่า “อุตริกรรมที่ดี”

บาบออิสมาแอล ได้ใช้หลักการบิตอะห์ และพยายามอธิบายถึงเหตุผลในการเพิ่มเติมหลักปฏิบัติหรือประเพณีต่างๆ ที่ทำให้เป็นหนึ่งในวิถีมุสลิม โดยใช้หลักการ “บิตอะห์ฮาซานะห์” ทำการอธิบายเชื่อมโยงและอ้างอิงกับปฏิบัติการทางศาสนานั้นๆ เช่น กิจกรรมเมอลิด การขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ซึ่งที่จริงแล้ว ทั้งสายใหม่และสายเก่าเข้าใจและรับรู้ในความหมายของบิตอะห์ที่แยกออกเป็นสองส่วนข้างต้น แต่ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละกลุ่มจะเน้นหนักไปด้านใดด้านหนึ่ง ในที่นี้เราจะเห็นว่าสายใหม่จะให้ความสำคัญกับบิตอะห์ตุลคอลลาะห์ เพื่อสร้างความบริสุทธิ์ (Purity) ให้กับอิสลาม ส่วนสายเก่า (สายจาริต) จะเน้นด้านบิตอะห์ฮาซานะห์ เพื่อให้เกิดการผสมผสานสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

ด้วยเหตุนี้ในพื้นที่ทั้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงเห็นถึงปฏิบัติการเชิงอำนาจอย่างหลากหลาย ทั้งที่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ ถกเถียงกัน การสร้างเครือข่ายของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา และการช่วงชิงพื้นที่สื่อในการแสดงทัศนะและแนวทางแก้ปัญหาสังคมหรือแม้แต่การจรรยาเมาะห์อากามา ปฏิบัติการเช่นนี้ถึงแม้ว่าไม่ได้แสดงออกอย่างชัดเจนในปริบททลสาธารณะ หรืออาจจะเป็นผลมาจากปัญหาความรุนแรงในสามจังหวัดที่กลบประเด็นปัญหาเหล่านี้อยู่

อย่างไรก็ตาม มีวิธีการแก้ปัญหาระหว่างสายเก่าและสายใหม่ โดยใช้วิธีการ คือ “การเจียบ” และ “ปฏิบัติตามในทัศนะของตน” แต่ภายใต้ความเจียบเหล่านั้นก็มีการเคลื่อนไหวของทั้งสองกลุ่มอยู่ โดยมักใช้พื้นที่ศาสนาในการขยายอุดมการณ์วาทกรรมลงสู่สมาชิกของยิ่งก่อให้เกิดสำนึกในอัตลักษณ์ศาสนาของตนมากยิ่งขึ้นด้วย

ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า ถึงแม้การนิยามอัตลักษณ์ของทั้งสองกลุ่มจะต่างกัน แต่ก็ยังอยู่ภายใต้กรอบคิดหรือกระบวนทัศน์เดียวกัน คือ “อะห์ลิลสุนนะห์วัลยามาอะห์” หมายถึง กลุ่มซุนนี ที่ปฏิบัติตามแนวทางของท่านศาสดามุฮัมมัด ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวาล็อลัม ซึ่งเมื่อกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งยกหรือใช้กรอบคิดนี้ขึ้นมา จะทำให้ความแตกต่างในรายละเอียดระหว่างสายเก่าและสายใหม่จะทลายลงไป ในทันที สิ่งนี้แหละคือ “ความเป็นแก่นฐานหรือสาร์ตอะของมุสลิม” กรอบคิดนี้จึงเป็นแนวทางหนึ่งในการประสานทางความคิดและจุดร่วมของทั้งสองสาย ด้วยเหตุนี้ทำให้เราไม่สามารถแยกออกเป็นคู่ตรงข้าม เพราะดูพรมัวซ้อนทับกันอยู่มาก

มีคำถามจากชาวบ้าน ว่า “ทำไมถึงเกิดความขัดแย้งและแตกแยกกัน ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองกลุ่มก็มีฐานการเรียนรู้และศรัทธามาจากแหล่งเดียวกัน” จากคำถามนี้สะท้อนภาพของการเผชิญหน้ากันระหว่างสายใหม่และสายเก่าทั้งหมด ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่า (1) ความขัดแย้งแตกแยกในสังคมมลายู ส่วนหนึ่งมาจากสภาวะของความเป็นสมัยใหม่ ในที่นี้คือ อิสลามานูวัตร์ ที่กลุ่มสายใหม่ที่เป็นนักวิชาการ ข้าราชการ นักศึกษา หรือชนชั้นกลางรุ่นใหม่ ที่พยายามเข้าไปเปลี่ยนแปลงความคิด สร้างมายาคติ แสดงออกถึงความชอบธรรมที่เหนือกว่าโดยการใช้หลักคำสอนที่บริสุทธิ์และวิพากษ์ประเพณีปฏิบัติของสายเก่าว่าเป็นสิ่งล้าหลัง สกปรก สิ่งเหล่านี้ดูเหมือนจะเป็นไปในทางเพื่อ “สร้างอำนาจให้ตนเอง” ในสังคมที่กำลังเผชิญกับความท้าทายใหม่ ๆ ด้วยเหตุนี้จึงไปสู่การขัดแย้งกัน (conflict) ทางความคิด ทำให้เกิดปฏิกิริยาจากกลุ่มผู้นำสายจารีตที่เป็นฐานอำนาจเดิมอยู่แล้ว ทำการเคลื่อนไหวเพื่อต่อรอง ชั่งชิ่ง และการสร้างความหมาย (2) ด้วยการใช้ทั้งสองกลุ่มมีฐานการเรียนรู้ศาสนาและการศรัทธาเดียวกัน เป็นคำถามที่สะท้อนกลับต่อผู้นำทางความคิดและศาสนาของทั้งสองกลุ่ม ให้กลับมาทบทวนไตร่ตรองใหม่

แต่ว่าในระดับผู้นำทั้งสายเก่าและสายใหม่มีความพยายามประสานทางความคิดกันอยู่ ซึ่งพบจากการนำแนวคิดหลัก ๆ อย่าง คำว่า “อะห์ลิลสุนนะห์ วัลยามาอะห์” คำว่า อูมมัตอิสลามหรือคนมลายู โดยที่แนวคิดดังกล่าวใช้เพื่อแก้ไขปัญหา โดยประสงค์ให้เกิดความเป็นหนึ่ง สลายความขัดแย้ง และสร้างความเข้าใจ ดังที่บนเวทีจรรยาเมาะห์อากามามักอธิบายสำนึกคิดต่าง ๆ ของอิสลาม เพื่อให้ มลายูมุสลิมเข้าใจในความคิดเห็นที่แตกต่างนั้น ๆ ดังที่แนวคิดของบาบออิสมาแอล ว่า “เข้าใจเรา เข้าใจเขา” เพื่อสลายและลดความเสี่ยงความขัดแย้ง

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนยังเห็นว่าในระดับชาวบ้านยังมีการวิพากษ์วิจารณ์กันอยู่ และวาทกรรม “บิตอะห์” ยังถูกนำมาเป็นเครื่องมือในกลุ่มสายใหม่เพื่อโจมตีลดทอนคุณค่าและปิดป้ายต่อกลุ่มสายจารีต ในขณะที่กลุ่มสายจารีตก็วิพากษ์กลับอย่างน่าสนใจต่อกลุ่มสายใหม่ว่า “ถึงแม้สายใหม่จะวิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมดั้งเดิมต่าง ๆ แต่ก็เชื่อว่าสายใหม่ก็ต้องคิดค้นกิจกรรมใหม่ ๆ ที่ไม่ได้มีในอิสลาม เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งเช่นกัน” และถึงวันนั้นพวกเขาจะหันมารื้อฟื้นวัฒนธรรมท้องถิ่นในที่สุด

การตีความระหว่างศาสนากับความทันสมัย

ผู้เขียนจะอธิบายประเด็นการตีความศาสนากับประเด็นใหม่ในตอนทีเก็บข้อมูลสนาม เพื่อนำเสนอถึงความพยายามปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาและสังคมมลายูอย่างไร โดยจะยกกรณีของบาบออิสมาแอลตอบคำถามปัญหาต่อประเด็นทางสังคม เช่น ประชาธิปไตย ดอกเบียร์ โดยผ่านการตีความที่ค่อนข้างเป็นกลาง และมีความยืดหยุ่น (Flexibility) เพื่อให้ศาสนาและสังคมไปด้วยกัน และที่สำคัญที่สุด คือเพื่อความสะดวกในการดำเนินชีวิตของชาวมลายู ทั้งนี้สิ่งที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้น คือการตีความและความเข้าใจของปัจเจกในการปฏิบัติในชีวิต ดังที่จะทำความเข้าใจในประเด็นต่อไปนี้

- ประเด็นตีความ กรณีการเลือกตั้งในระบบประชาธิปไตย

ความเป็นประชาธิปไตยกับระบบอิสลาม ที่จริงแล้ว 2 แนวคิดนี้มีความคล้ายกันตรงที่ให้ความเท่าเทียม เสมอภาค เสรีภาพ แต่ในรายละเอียดและที่มาจะมีความแตกต่างกัน ดังเช่น อิสลามอำนาจอธิปไตยมาจากอัลลอฮ์ และกฎหมายเป็นของอัลลอฮ์ แต่ด้วยบริบทของชาวมลายูภายใต้การปกครองของประเทศไทยที่มีระบบประชาธิปไตย จึงมีการตีความของบาบออิสมาแอลว่า แนวคิดประชาธิปไตยมีความจำเป็นที่จะต้องยอมรับเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยและอิสลามนั้นให้ความสำคัญกับความสงบเพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวม ฉะนั้นชาวมลายูมุสลิมจึงสามารถเข้าร่วมในกระบวนการประชาธิปไตย เช่น การเลือกตั้งหรือการเข้าไปบริหารจัดการชุมชน บาบออิสมาแอลได้แจกแจงรายละเอียดให้เห็นโดยยกตัวอย่าง กรณีมีผู้ทำชิงเลือกตั้ง 2 คน ถ้าหลักกฎหมายอิสลามนั้นต้องใช้ระบบ “มัสสาละห์” (หมายถึง การคำนึงประโยชน์สาธารณะและขจัดสิ่งที่จะนำไปสู่ความขัดแย้ง) คือ ต้องมีการชั่งน้ำหนักว่าใครเหมาะที่จะเป็นผู้นำ ซึ่งพิจารณาโดยสภาพภายในชุมชน (สภาชุมชน) โดยถ้าหากว่าทั้งสองคนที่เสนอตัว ดูเหมือนจะมีการแข่งขันระหว่างกัน สภาชุมชนหรือประชาชนต้องไม่จัดตั้งหรือไม่เลือกตั้ง เพราะสิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่ความขัดแย้งในชุมชน การเลือกผู้นำในอิสลามนั้นต้องผ่านการกลั่นกรองโดยสภาในชุมชน โดยดูคุณลักษณะ 10 ประการ⁶ ตามที่ในกิตาบายวีทอ์ถ์นกล่าว แต่กรณีผู้เสนอตัวมีคุณลักษณะที่ครบตามหลักการแล้ว สภาต้องพิจารณาตามความเหมาะสม เช่น อย่างกรณีคนที่ 1 มีความเก่งและมีความรู้ อยู่ในระดับสูง แต่คนที่ 2 มีความรู้ในระดับปานกลางแต่มีความสามารถในการควบคุม จัดการ และเข้าถึงประชาชน สามารถชักคนระดมผู้คนได้ อย่างกรณีนี้บุคคลที่ 2 จึงเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำ ส่วนบุคคลที่ 1 ก็สมควรที่จะได้รับการแต่งตั้งในตำแหน่งที่เหมาะสมในด้านความถนัดหรือความสามารถ บาบออิสมาแอลกล่าวต่อว่า ปัจจุบันในสังคมบ้านเราเห็นแต่ความขัดแย้งที่เกิดจากการเลือกตั้งชุมชนแตกแยก ญาติพี่น้องแตกคอ ชุมชนไม่เข้มแข็ง ทำไม?

ในขณะที่ความเห็นและสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมลายู สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนจากชาวบ้านชื่อ โต๊ะเยาะ ผู้เป็นอดีตผู้นำศาสนา ซึ่งว่าการรับเอาวัฒนธรรมการเมือง เช่นนี้ไม่ใช่รูปแบบของมลายูมุสลิม เขาได้เสนอว่า การเลือกผู้นำในวิถีของมลายูคือต้องกระทำผ่านการเลือกสรรของกลุ่มผู้นำอาวุโสในชุมชน เช่น กลุ่มโต๊ะอิหม่ามและกรรมการมัสยิด กลุ่มผู้นำโดยธรรมชาติ โดยทั้งสองกลุ่มแต่งตั้ง “วาเกิล” หรือตัวแทนประสานระหว่างกลุ่มเพื่อให้เกิดการประชุมสรรหาบุคคลใดคนหนึ่งที่เหมาะสมในการรับตำแหน่ง นี่คือนิเวศของการชาวมลายู ซึ่งส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากสภาซุรอในรูปแบบของอิสลาม โต๊ะเยาะเล่าว่า เป็นวิธีการที่ผสมผสานระหว่างรูปแบบอิสลามกับวัฒนธรรมมลายู เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยในการได้ผู้นำ และเป็นวิธีการกำจัดความขัดแย้งภายในตัว

อย่างไรก็ตาม ในภาคปฏิบัติของชาวมลายูสมัยนี้ การเลือกผู้นำกลายเป็นการเมืองที่สร้างความแตกแยก แบ่งพวกกัน ถึงแม้ว่าจะไม่ได้แสดงออกอย่างชัดเจน แต่ก็รับรู้ถึงความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงภายหลังการเลือกตั้งหรือหลังการรู้แพ้รู้ชนะไปแล้ว โดยเฉพาะฝ่ายที่แพ้มักจะให้ร้ายหรือกล่าวหา หรือไม่ก็ทักทายตามปกติต่อชาวบ้านที่อยู่ระหว่างกลางว่าเป็นพวกที่หน้าไหว้หลังหลอก รับเงินไปแล้วแต่ไม่ลงคะแนนเสียงให้กับตน ส่วนฝ่ายที่เป็นผู้ชนะก็จะมองว่ากลุ่มที่อยู่กลางกับรับเงินจากฝ่ายของตนด้วย ทำให้คนที่เป็กลางในชุมชนถูกทอดทิ้งและไม่แยแสจากกลุ่มใหญ่ทั้งสอง ดังที่โต๊ะเยาะชี้ให้ดูว่า ในบริเวณแถวบ้านของโต๊ะเยาะนี้แหละที่จะถูกเพิกเฉย โครงการปรับปรุงต่าง ๆ จะล่าช้าหรือไม่ค่อยได้รับการดูแล เพราะว่าเป็นบริเวณนี้เป็นพื้นที่ของกลุ่มกลาง ดูผู้คนที่นี้ไม่ค่อยเข้ากลุ่มเท่าไร สังเกตจากเวลามีงานเลี้ยงสังสรรค์หรือกิจกรรมพิธีตามฤดูกาล ผู้คนแถวบ้านโต๊ะเยาะจะไม่ค่อยได้รับเชิญหรือเขาทำเสมือนลืมผู้คนแถวนี้ไปเลย

นี่คือผลจากการเมืองแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชน พร้อม ๆ กับสร้างระบบความสัมพันธ์แบบใหม่ที่วางหรือโยงกับคะแนนเสียงว่าใคร กลุ่มไหนจะได้ประโยชน์ เสียประโยชน์ และกลุ่มที่แทบจะไม่ได้ประโยชน์คือกลุ่มคนที่อยู่ระหว่างกลางที่ไม่มีอำนาจในการต่อรองแล้ว ยังไม่ได้อยู่ในสายตาของการพัฒนา อำนาจทางการเมืองก็อยู่ในมือของผู้ชนะ และการต่อรองก็จัดอยู่ในมือของฝ่ายแพ้ที่พยายามจะช่วงชิง

อำนาจอยู่ตลอดเวลา ทำให้ในเวลาหนึ่งจึงเกิดความเป็นพวกพ้อง แยกแยก และความเหลื่อมล้ำ ทั้งสองกลุ่มจึงจับผิดและเหยียบย่ำกันเพื่อผลประโยชน์ และการเอาชนะ

- **ประเด็นดอกเบี้ยและการทำประกันชีวิต**

ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ได้นำรูปแบบการเงินธนาคารมาใช้ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ซึ่งจะเห็นถึงการปะทะกันระหว่างคำสอน ความจำเป็น และดอกเบี้ย ทำให้เกิดข้อถกเถียงในชุมชนจนนำไปสู่ข้อถกเถียงและเป็นประเด็นที่มีการตีความและทำความเข้าใจใหม่ โดยเฉพาะในเวทีศาสนาและงานวิชาการทางด้านอิสลาม ในประเด็นการเงินและดอกเบี้ยในระบบทุนนิยมกับอิสลาม

ทั้งนี้กรณีของดอกเบี้ยและการทำประกันชีวิตได้เป็นประเด็นที่มีการตั้งคำถามในเวที บาบอติความอธิบายให้เห็นถึงที่มาและการกำเนิดของดอกเบี้ยว่าเกิดจากการทำธุรกิจของชาวยิวในโลกอาหรับสมัยก่อน เป็นวิธีการของชาวยิวที่เริ่มหันมาทำธุรกิจการเงิน โดยการปล่อยเงินกู้ให้กับบรรดาพ่อค้า แม่ค้า ชาวบ้าน และกำหนดอัตราดอกเบี้ยที่สูงมาก วิธีการเช่นนี้ทำให้ชาวยิวรวยมากขึ้นและในที่สุดสามารถผูกขาดกิจการธุรกิจและสร้างธนาคารขึ้นมา

ในอิสลามเป็นสิ่งที่ไม่อนุมัติและห้ามเด็ดขาด ซึ่งมีการกล่าวไว้ในบทบัญญัติอัลกุรอานและวจนะท่านศาสดามุฮัมมัด ที่สั่งห้ามเข้าใกล้กับกิจการที่เกี่ยวข้องกับดอกเบี้ยหรือ “ริบฮาห์” เนื่องจากริบฮาห์เป็นเงินที่ผุดออกมาจากการทำข้อตกลงหรือสัญญาในทางธุรกิจ โดยที่เงินริบฮาห์เป็นส่วนกำไรที่ผู้ให้กู้ได้รับด้วยการไม่ต้องลงแรงหรือเสียเหงื่อใด ๆ ทั้งสิ้น อิสลามจึงไม่เห็นด้วยกับการทำนาบนหลังคน และสำหรับมุสลิมถือว่าการทำและการนำเงินดอกเบี้ยมาใช้ ถือเป็นบาปใหญ่สำหรับมุสลิม ถ้าใครนำเงินดอกเบี้ยมาใช้ เท่ากับว่าผู้นั้นกำลังกลืนกินไฟนรก

แต่ว่าในบริบทโลกปัจจุบัน ทั้งความจำเป็นที่ต้องเกี่ยวข้องกับการทำประกันต่าง ๆ และการซื้อเงินผ่อนต่าง ๆ ในชีวิต ทำให้ชาวมุสลิมมุสลิมหนีไม่พ้นที่จะต้องเข้าไปยุ่งกับกิจการการเงินลักษณะนี้ จึงทำให้เกิดประเด็นในเวทีจรรยาบรรณหรืออากามาของบาบออิสมาแอล ซึ่งได้ตีความและเสนอแนวทางเพื่อให้สอดคล้องกับบริบท

ในสังคมว่า “การไม่รับดอกเบี้ย ทำให้ดอกเบี้ยเหล่านั้นเข้าสู่ระบบของธนาคาร วิธีการนี้ไม่เป็นผลดีต่อชาวมุสลิม ฉะนั้น ในที่นี้มุสลิมสามารถรับดอกเบี้ยได้ แต่ถือว่าไม่ใช่ทรัพย์สินของปัจเจก แต่เป็นของส่วนรวมที่สามารถนำมาสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณสถานต่าง ๆ เช่น ศาลา สะพาน ห้องน้ำ วิธีการเหล่านี้จึงเป็นที่อนุมัติในอิสลาม” ส่วนในกรณีที่ชาวมลายูมุสลิมบางคนที่ต้องเข้าไปกู้ยืมเงินจากธนาคาร ซื้อมอเตอร์ไซด์ด้วยเงินผ่อน ถือว่าสามารถกระทำได้สำหรับมุสลิม เนื่องจากความจำเป็นและการยินยอมที่จะนำเงินธนาคารมาใช้เพื่อเกิดประโยชน์แก่ตน แต่มุสลิมก็ต้องยอมเสียค่าดอกเบี้ยให้แก่ธนาคาร (ซึ่งเสมือนกับคำกล่าวที่ว่า ให้ได้แต่รับไม่ได้) สืบเนื่องจากระบบการเงินธนาคารในประเทศไทยไม่ได้จัดการโดยหลักการอิสลาม ซึ่งถ้าหากมุสลิมจำเป็นต้องนำเงินมาใช้ก็ต้องยินยอมตามข้อตกลงในระบบการเงินลักษณะนี้ด้วย

สุดท้าย บาบออิสมาแอลกล่าวถึงการทำประกันชีวิตในอิสลามไม่อนุมัติให้ทำ เนื่องจากเป็นเสมือนรูปแบบของการออมเงินทั่วไป แต่ที่เขาโฆษณาว่าจะได้รับค่าดูแล ได้รับเงินดอกเบี้ยเพิ่มขึ้น ตรงจุดที่เป็นคำตอบแทนทั้งหลาย เป็นสิ่งที่อิสลามไม่อนุมัติ และถือว่าเป็นริบาห์ เงินที่งอกออกมาโดยไม่มีที่มาเช่นกัน

ทั้งนี้ในระดับปฏิบัติการในชีวิตของชาวมลายูมุสลิมในชุมชน พบว่าชาวบ้านพยายามหลีกเลี่ยงและต่อรอง บางคนถึงกับตัดปัญหาโดยไม่เข้าใกล้ดอกเบี้ยหรือจำพวกเงินผ่อนทั้งหลาย บางคนยินยอมเข้าไปใช้บริการเพื่อนำสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ อย่างนายอาแซ เขากล่าวว่า

“เราก็ใช้เงินผ่อน โดยเฉพาะเมื่อซื้อรถมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ เราจำเป็นต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเงินดอกเบี้ยหรือการทำประกัน เพราะเพื่อความสะดวกในการดำเนินชีวิตและการทำงาน แต่เราแค่เอาเงินดอกเบี้ยที่เกิดดอกจากเงินที่เราเก็บไว้ในธนาคารเท่านั้น”

เช่นเดียวกันกับการเป็นพนักงานธนาคาร ซึ่งแต่ก่อนไม่มีใครอยากจะทำงานในธนาคาร เพราะมันเกี่ยวข้องกับดอกเบี้ย (ริบาห์) และคำสอนก็ห้ามเข้าใกล้ แต่ปัจจุบันนี้มุสลิมหลายคนก็เข้าทำงาน ก็เพราะโอกาสในการทำงานที่มีเงินเดือน

กรณีนี้ผู้เขียนเคยสนทนากับชอฟวัน ที่จบการศึกษาจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาและจบปริญญาตรีสาขาบริหาร มหาวิทยาลัยรังสิต ปัจจุบันทำงานในธนาคารไทยพาณิชย์ เล่าว่า เขาเห็นความสำคัญของการทำงานในเบื้องต้น แต่ในแง่ศาสนาเขาไม่ทำผิดหลัก เพราะถึงแม้ว่าเขาจะยุ่งเกี่ยวกับดอกเบี้ย แต่ก็ไม่เคยรับเงินดอกเบี้ย ทั้งนี้ยังเล่าว่า ถึงแม้ว่าเงินเดือนที่ได้รับอาจจะเงินที่มาจากดอกเบี้ยและกำไรของธนาคาร แต่เราก็ไม่รู้ว่าที่มาของเงินเดือนเป็นเงินที่มาจากไหน แสดงว่าเงินตรงนั้นก็สามารรถรับได้และเป็นที่ยอมรับ

ประเด็นปัญหาที่ยกตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นว่ามีข้อสังเกต เช่น กรณีการตีความว่าด้วยการเลือกตั้งในระบบประชาธิปไตย ซึ่งในหลักคำสอนทางศาสนาไม่ได้ระบุวิธีการเลือกตั้งในระบบประชาธิปไตย แต่รูปแบบการเลือกตั้งเช่นนี้มีส่วนคล้ายกับวิถีอิสลาม ถือว่ากระทำได้ ไม่ผิดตามหลักศาสนา ดังที่การตีความของบาบอว่าสามารถกระทำได้ไม่ผิด แต่ต้องคำนึงถึงรายละเอียดวิธีการเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งและแตกแยก อันนี้คือการตีความที่แสดงถึงความยืดหยุ่นและนำเสนอข้อควรคำนึงในการปฏิบัติจริง เพื่อหลีกเลี่ยงสิ่งที่จะเกิดผลเสียตามมา และอย่าลุ่มหลงในอำนาจและเงิน เช่น การคอร์รัปชัน การซื้อเสียง

แต่ในทางปฏิบัติจริงแล้วชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่คำนึงถึงผลเสียที่บาบอตีความและแนะนำเท่าใดนัก หลายคนยังคงรับและซื้อเสียงในการเลือกตั้ง โดยเฉพาะเห็นชัดมากในกรณีของการเลือกตั้งสมาชิกเทศบาลหรือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งนี้ในบางชุมชนยังมีกรณีการแตกแยกที่เป็นผลมาจากการเลือกตั้ง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การเคลื่อนไหวทางศาสนาจรรยาเมาะห์อากามา ก็เพื่อตีความคำสอนกับประเด็นปัญหาที่มากับความเปลี่ยนแปลงปัจจุบัน หรือเพื่อความสบายใจและการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องและง่ายของชาวบ้านภายใต้กรอบคำสอนและยุคสมัย การตีความดังกล่าวยังคงยืนยันในสถานะศักดิ์สิทธิ์เดิมของคำสอน จะยืดหยุ่นผ่อนปรนในรายละเอียดซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม การตีความของบาบอต้องระมัดระวังมาก เพราะสมาชิกมีระดับความเข้าใจที่แตกต่างกัน ทั้งนี้การตีความดังกล่าวก็ขึ้นอยู่กับปัจเจกที่จะนำการตีความดังกล่าวไปปฏิบัติจริงมากแค่ไหน ดังที่เห็นว่าบางคนก็นำไปใช้ บางคนก็เอาแค่ครึ่ง

บางคนก็เฉย ๆ แต่อย่างไรก็ตามบุคคลที่มาฟังจรรยาเมาะห์อากามาและลูกศิษย์ของ บาบออิสมาแอลส่วนใหญ่จะมีความเคร่งครัดและศรัทธาในคำสอนและปฏิบัติ เป็นอย่างมาก เพราะด้วยการขัดเกลาและการเข้าหาศาสนาในทุกอาทิตย์ ทำให้ กลุ่มเหล่านี้มีความแตกต่างไปจากชาวบ้านโดยทั่วไป ทั้งนี้ทั้งนี้การเคลื่อนไหวทาง ศาสนาได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมมลายูมากขึ้น เห็นจากชาวบ้านศรัทธา ในศาสนามากยิ่งขึ้น เห็นถึงการเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ของผู้ฟังจรรยาเมาะห์อากามา และยังมีกรขยายศาสนาในพื้นที่อื่น ๆ เกิดขึ้นหลายแห่ง เช่น อำเภอรือเสาะ ในจังหวัดนราธิวาส อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา ฯลฯ

โดยภาพรวมทั้งหมดของคำสอนศาสนาอิสลามและคำถามจากชาวบ้าน ถือว่าเป็นการฉายภาพและสะท้อนถึงสังคมมลายูมุสลิม ทั้งที่เป็นปัญหาทางสังคม หรือปัญหาในครอบครัว โดยที่ปัญหาเหล่านี้มีคำตอบในเวทีจรรยาเมาะห์อากามา โดยبابออิสมาแอลจะตีความและอธิบายเชื่อมโยงกับบริบท อุปนิสัยของชาว มลายูมุสลิม ที่สำคัญเห็นว่า ถึงแม้คำสอนในศาสนาที่มีลักษณะแข็งทื่อ แต่بابอ อิสมาแอลไม่พยายามตรึงคำสอนเหล่านั้น แต่เน้นความเหมาะสมหรือหาทางออก เพื่อให้ทั้งคำสอนและปัญหาความเป็นจริงลงตัวกัน เพราะอุดมการณ์ของจรรยาเมาะห์ คือ อิสลามเป็นเรื่องง่าย อย่าทำอิสลามเป็นเรื่องยุ่งยากลำบาก ซึ่งหากตรึงคำสอน ศาสนามากเกินไป โดยที่ไม่คำนึงถึงความเป็นจริงในสังคม อาจส่งผลให้สังคมเกิด ความวุ่นวาย และทำให้ศาสนาอาจไม่ใช่คำตอบต่อสังคม

เมื่อตรวจสอบการนำหลักคำสอนศาสนาในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของ ชาวมลายูมุสลิม สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ หลักการศรัทธา 6 ประการ หลักปฏิบัติทางศาสนา 5 ประการ และหลักฟิรดูอิน หลักศาสนาเหล่านี้ได้มีการสอนตามโรงเรียนสอนศาสนา การจรรยาเมาะห์อากามา และการตะวะห์ ทำให้ สังคมมลายูมุสลิมมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา เห็นได้จากความ เคร่งครัดมากขึ้นในการปฏิบัติศาสนกิจ การละหมาดตามเวลา การถือศีลอด และ การแต่งกาย กฎเกณฑ์ว่าด้วยอนูมัตและไม่อนูมัต ซึ่งหากคิดเป็นเปอร์เซ็นต์แล้ว จัดว่าอยู่ประมาณ 70-90 เปอร์เซ็นต์ (อิหม่ามยะกิ๊บ หุวายมณี, 10 พฤษภาคม 2556) ทั้งนี้ในปัจจุบันจะเห็นว่ามีการจัดบรรยายศาสนาตามมัสยิดในชุมชนต่าง ๆ

สถาปนาครั้ง ครั้ง ยังมีกลุ่มคณะที่เข้าเดินสายเรียกร้องการละหมาดและปฏิบัติตามหลักศาสนา กฎเกณฑ์ศาสนา ซึ่งสิ่งดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสังคมมลายูมุสลิมมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความสนใจการเรียนรู้ต่อคำสอนและการปฏิบัติทางศาสนามากยิ่งขึ้น

ความเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนา ของจรรยาเมาะห์อากามา

Ini kita jadi laguning

“นั่นคือเรา เป็นอย่างนั้นะ”

(บาบออิสมาแอล สปันญ์ง, 2556)

คำกล่าวข้างต้นถึงแม้จะเป็นคำสั้น ๆ แต่แฝงด้วยนัย ขณะที่ผู้เขียนเองตอนที่ได้อ่านคำนี้ถึงกับรู้สึกสะเทือนลงใจ อาจจะเป็นด้วยน้ำเสียงของบาบอด้วยที่เน้นเสียงลงในลำคอ เสมือนคนเลี้ยงแกะไล่ต้อนฝูงแกะเข้าคอก ซึ่งดูเหมือนบาบอพยายามให้ชาวมลายูทบทวนตนเองว่าเราเป็นใคร สิ่งเหล่านี้เป็นการปลุกจิตสำนึกและกระตุ้นหรือตระหนักแก่ชาวมลายูให้รู้จักตนเองและนำไปสู่แนวทางที่เหมาะสมในบริบทพื้นที่ อุปนิสัยของคนมลายู อีกทั้งเพื่อรำลึกต่อการกระทำที่ต้องมีเจตนาธรรมที่ดี เพราะทุกการกระทำนั้นมีเป้าหมายสัมพันธ์กับความเชื่อต่อโลกหน้า (โลกนิรันดร์) นี่คือจุดมุ่งหมายสูงสุด

ด้วยเหตุนี้เป้าหมายของการจรรยาเมาะห์อากามา จึงเน้นเรื่องราวทั้งทางโลกและโลกหน้า ซึ่งจะแตกต่างกับทัศนะของอีฟ ลอมแบร์ ที่กล่าวว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนามุ่งเน้นการมีอยู่ของศาสนาในโลกนี้ (worldliness) แทนที่จะเน้นการหลุดพ้นในโลกหน้าอันไกลโพ้น (อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2551: 106) ทั้งนี้การจรรยาเมาะห์อากามาเพื่ออธิบายให้รัฐกฎเกณฑ์อิสลามลงไปสู่ปัจเจกและนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตโดยมีอุดมการณ์เพื่อสร้างสังคมมลายูภายใต้กรอบของอิสลามในแบบสายจารีต โดยมีหลักการ 3 อ. คือ อิสลาม (รู้ในกฎเกณฑ์ทางศาสนา) อิหม่าม (ศรัทธาและปฏิบัติ) อิหฺซาน (เมื่อรู้กฎเกณฑ์และปฏิบัติจะนำไปสู่สังคมที่ดี)

ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของสังคมมุสลิมที่ปัจเจกบุคคลต้องปฏิบัติ ที่สำคัญ การจรรยาเมาะห์อากามา นั้นเป็นรูปแบบหรือขั้นตอนสู่ความเป็นเอกภาพ เป็นหนึ่ง (อุมมัต) ที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน

สิ่งที่บาบออิสมาแอลพยายามอธิบายและสั่งสอน รวากับให้ชาวมลายู มีสำนึกในความเป็นท้องถิ่นที่ครอบคลุมทั้งบริบท สังคม เศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรมและอุปนิสัยของคนมลายู ซึ่งถือว่ามีความสำคัญในโลกสมัยใหม่ที่สำนึก ในวัฒนธรรมหรือตัวตนของคนกำลังถูกย่อยสลาย คล้ายกับที่พัฒนา กิติยาษา (2542) ชี้ว่า ยิ่งพัฒนามากขึ้นเท่าใด ความล่มสลายของชีวิตวัฒนธรรมในท้องถิ่น เกิดขึ้นเป็นทวีคูณ และดูบวการที่จะให้ความหวังอะไรจากรัฐ ในขณะที่มีแต่จะ ต้องก้มหน้ารับใช้กรรมใช้หนี้ต่อบรรดานายทุน รัฐ ที่ก่อไว้กับพื้นที่ ทางเลือกหนึ่ง ของคนในท้องถิ่นที่พอเห็นแสงสว่างแต่เพียงเลือนๆ ก็คือการสร้างพลังท้องถิ่น ให้เกิดขึ้น

ภาพรวมของจรรยาเมาะห์อากามา ที่ถือว่าเป็นทางเลือกหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ มลายูมุสลิม ในการสะท้อนหรือแสดงสิทธิ์ เสี่ยง และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ทั้งนี้ กรณีที่มีการตีความศาสนา ยังสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามรักษาและยืดหยุ่น (Flexibility) ระหว่างระดับความสำคัญต่างๆ ดังนี้

1. ระดับรากของคำสอนทางศาสนา
2. ระดับวัฒนธรรมท้องถิ่น
3. ระดับบริบทและความเป็นจริงทางสังคม

จึงพบว่าการเคลื่อนไหวจรรยาเมาะห์อากามาพยายามปกป้อง เนื่องจากกังวล ว่ากระแสใหม่ๆ จะสร้างความเสื่อมถอยต่อศาสนาและวัฒนธรรม นอกจากนี้ โดยเฉพาะความกังวลต่อ **“ทางตัน”** ของหลักคำสอนทางศาสนา

จรรยาเมาะห์อากามาจึงเดินไปในทิศทางของความพยายามในการให้ความเข้าใจ ทางศาสนา ภายใต้บริบทของความเปลี่ยนแปลงหรือยุคทันสมัย โดยเน้นความยืดหยุ่น (Flexibility) เพื่อให้คำสอนอิสลามเหมาะสมกับทุกยุคทุกสมัย ทั้งนี้เพื่อตอบสนอง ความเป็นจริงในสังคม โดยเฉพาะการดำรงอยู่ของชาวมลายูมุสลิมภายใต้ธง

ของประเทศไทย ที่มีลัทธิมุสลิมต้องคำนึงและต่อรองในระดับที่เป็นทางสายกลาง เพื่อหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งและยึดหยุ่นเพื่อให้เกิดความเหมาะสม นอกจากนี้ จราเมาะห์อากามายังดำเนินไปในทิศทางเพื่อป้องกันการรุกคืบของกลุ่มมุสลิม สายใหม่ ดังเช่นการตีความและให้คำอธิบายในชุดความรู้ของสายจารีตผ่านการบรรยายและการลงสื่อ เช่น ช่องโทรทัศน์ สื่ออินเทอร์เน็ตและการอัดลงในแผ่นซีดี เพื่อตอบโต้และช่วงชิงการนิยามความหมายของศาสนาจนเกิดข้อขัดแย้งทางความคิดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ถึงแม้ว่าปัจจุบันความทันสมัยและกลุ่มอิสลามสายใหม่จะเข้ามาช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดและมวลชนมุสลิมเพิ่มขึ้น ในขณะที่กลุ่มสายจารีตใช้พื้นที่ จราเมาะห์อากามาเป็นหนึ่งในกระบวนการตอบโต้ และเท่ากับเป็นทางเลือกหนึ่ง ในการกำหนดทิศทางและการแสดงถึงตำแหน่งแห่งที่ เพื่อเข้าสู่วงจรของความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการต่อรองต่าง ๆ ที่มีทิศทางศาสนาและสังคม โดยที่การจราเมาะห์อากามาของบาบออิสมาแอล สเปนธิง ไม่พยายามตรึงรูปแบบคำสอนดั้งเดิม (สารัตถะ) แม้แต่วิถีวัฒนธรรมมลายูเก่า แต่พยายามตีความคำสอนที่เป็นกลาง เพื่อหาช่องทางและตอบสนองหรือเพื่อสอดรับต่อวิถีของชาวมลายูในปัจจุบัน

ฉะนั้น ในจราเมาะห์อากามา จึงเห็นถึงการนำทั้งสามระดับมาปรับให้เข้ากัน โดยใช้กระบวนการตีความทางศาสนา จึงพบว่าบางครั้งคำตอบของบาบออิสมาแอล มีลักษณะของความเป็นกลางทั้งยังเปิดกว้างต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน โดยการตีความประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ด้วยการใช้ทฤษฎีชุดความรู้ในอิสลาม นั่นคือ ยึดหลักคัมภีร์ วจนะศาสดา ตำราตีความของนักวิชาการยุคกลางและยุคใหม่ มาถกอภิปรายกับปัญหาของปัจจุบัน แล้ววินิจฉัยโดยคำนึงถึงความเหมาะสมและไม่ตรงตามคำสอนมากเกินไป จะเห็นถึงการตีความ ผ่อนปรน ยึดหยุ่น แต่ยังคงรักษาคำสอนเดิมควบคู่กับการตีความใหม่ ๆ เพื่อให้คำสอนกับประเด็นปัญหาอยู่ร่วมกันได้ ดังที่พบว่าในแง่คำสอนศาสนาที่มาตั้งแต่สมัยท่านศาสดายังคงอยู่ แต่ในรายละเอียดของภาคปฏิบัติมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและตามยุคสมัย

กรณีของความสัมพันธ์ระหว่างบาบออิสมาแอลกับผู้ร่วมรับฟังหรือลูกศิษย์ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน ในแง่นี้กล่าวคือ บาบออิสมาแอลพยายามเรียนรู้ และรับความรู้ใหม่ๆ จากกลุ่มลูกศิษย์และชาวบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบาบออิสมาแอล มีการพลวัตขององค์ความรู้ใหม่และทบทวนตีความคำสอนใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ บาบออิสมาแอลจึงแสดงบทบาทในการตีความศาสนาที่สอดคล้องกับ ความต้องการในสภาวะปัจจุบันของชาวมลายูมุสลิมสายจารีต จึงพบว่าการตีความ และความรู้ในจรรยาเมาะห์อากามามีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวตาม เงื่อนไขหรือสภาวะการณ์ที่สังคมเผชิญหรือสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน ทำให้ความนิยมและบารมีหรือพลังทางศาสนาของบาบอเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ จรรยาเมาะห์อากามา ยังแสดงออกถึงแง่มุมหนึ่งของการตื่นตัวต่อการศรัทธา ในกฎเกณฑ์และคำสอนของพระเจ้าและถือว่าเป็นปรากฏการณ์ของท้องถิ่นที่ นำเสนอความรู้ในสังคมระดับกว้าง เป็นการเคลื่อนไหวทางศาสนาที่มีในลักษณะ ของการต้านทาน ต่อรองต่อกระแสที่เข้ามา ซึ่งการเคลื่อนไหวทางศาสนาแบบนี้ ใกล้เคียงการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New social movement) ที่เป็นเรื่อง ของการปะทะประสาน สร้างความหมาย วาทกรรมและนำเสนอพื้นที่เชิงอัตลักษณ์ โดยจรรยาเมาะห์อากามา มีกระบวนการ เช่น การตีความศาสนา การใช้คำสอนได้ตอบ กับแนวคิด และการประสานทางความคิด ดังเช่นประเด็นดอกเบ็ญ ที่แสดงถึง ความพยายามยึดหยุ่นเข้ากับสังคมและหลักศาสนา หรือประเด็นการเลือกผู้นำในระบบ ประชาธิปไตยที่มีการตีความเชิงประสานเข้ากัน แต่มีการโต้กลับและนำเสนอวิธี อิสลามด้วย นอกจากนี้การใช้พื้นที่มีสื่อยึดกลางปัตตานี ถือเป็น การแสดงออก เชิงสัญลักษณ์ในการครอบครองพื้นที่และขณะเดียวกันก็นำเสนอจุดเด่นทาง อัตลักษณ์ สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดเพื่อเป็นความรู้ สร้างความเข้าใจในการแก้ไขปัญหา เพื่อปรับตัวในการดำเนินชีวิตของชาวมลายู และที่สำคัญคือ การต่อรอง ต้านทาน ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มสายใหม่และความทันสมัย

จรรยาเมาะห์อาากามา ไม่ได้เคลื่อนไหวหรือกระทำการในเชิงเรียกร้องต่อรัฐ ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และไม่ได้สร้างอุดมการณ์เพื่อต่อต้านอำนาจรัฐหรือวัฒนธรรม และการบริโภคสมัยใหม่ แต่เพียงต้องการให้เกิดการรำลึกและคำนึงถึงผลดีและผลเสียที่จะตามมา ที่สำคัญคือการตระหนักถึงหน้าที่ของความเป็นมุสลิม ทั้งนี้ยังเป็นพื้นที่ของการตอบคำถามและนำเสนอในสิ่งที่เห็นด้วยและสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับ คำสอนทางศาสนาและความคิด ตัวตนของชาวมลายู โดยที่บาบอฮิสมาแอล จะอธิบายทำความเข้าใจในประเด็นปัญหาที่มาจากการตั้งคำถามของกลุ่มผู้เข้าร่วม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเป็นพื้นที่เปิดกว้างสำหรับชาวมลายูมุสลิมในการเข้าถึงความรู้ และการอธิบายปัญหา สิ่งเหล่านี้ก็เพื่อให้ชาวมลายูมุสลิมสามารถนำชุดความรู้ ในการแก้ปัญหาและปรับตัวของการดำเนินชีวิตในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ๆ ด้วยตัวเอง

ทั้งนี้ จรรยาเมาะห์อาากามาไม่มีระบบองค์กร เป็นลักษณะการรวมตัวอย่างหนึ่ง ที่มีผู้นำศาสนาอย่างบาบอฮิสมาแอล ในการทำหน้าที่สอนและตีความ โดยบาบอ ไม่ได้ถูกจัดตั้งเสมือนตำแหน่งในทางราชการ แต่เป็นการเชิญผู้การทำหน้าที่ชี้แจงสังคม ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่บาบอฮิสมาแอลเป็นบุคคลที่ถูยกยอมรับในฐานะอูละมาหะ นอกจากนี้ การรวมตัวไม่ได้ตั้งอยู่บนผลประโยชน์ส่วนตัว แต่เป็นการรวมตัวที่ตั้งอยู่บนฐานความจำเป็นของแต่ละคน แต่ละสังคม โดยมองว่าจรรยาเมาะห์อาากามาเป็น พื้นที่ของการศึกษาทางสังคมและศาสนา ที่ต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจ และร่วมรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาสังคม

ที่สำคัญ จรรยาเมาะห์อาากามายังสะท้อนว่า ท้องถิ่นมีระบบคิด มีคุณค่า มีชุดความรู้และกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการปฏิบัติของชีวิต ตั้งแต่ชุดความคิดที่ไม่ได้แยก ระหว่างทางโลกและทางธรรม หรือกฎเกณฑ์ว่าด้วยระบบความสัมพันธ์และการกระทำถูกผิด เช่น กรณีการหย่าร้าง การแบ่งมรดก ระบบการจัดการในด้านธุรกิจ การซื้อขาย ฯลฯ ซึ่งจะมีความแตกต่างไปจากระบบคิดจากรัฐ ซึ่งถือว่าเป็น การเคลื่อนไหวที่นำเสนอความเป็นท้องถิ่นและอัตลักษณ์เฉพาะของชาวมลายู

ด้วยเหตุนี้ ชาวมลายูที่เข้าร่วมจรรยาเมฆหอกามาจึงมักสนใจในประเด็น การตีความทางศาสนากับปัญหาใหม่ ๆ เพื่อเขาจะได้นำความรู้เหล่านั้นมาปรับใช้ และแก้ปัญหาบางอย่างในสภาพที่ไม่คุ้นเคย ทั้งนี้ยังสร้างให้ชาวมลายูมุสลิม มีความมั่นใจในการกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตด้วยตัวเองในชีวิตประจำวัน

นอกจากนี้จรรยาเมฆหอกามาจัดว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการอิสลามาวัตร์ ได้เช่นกัน โดยเฉพาะในความหมายการฟื้นฟูศาสนา เพราะจรรยาเมฆหอกามา มีจุดมุ่งหมายในการกระจายความรู้ศาสนาเข้าสู่ชุมชนมลายู ทั้งนี้ด้วยการก่อตัวของ จรรยาเมฆหอกามาที่เกิดขึ้นมาในช่วงกระแสของการตื่นตัวทางศาสนาอิสลามทั่วโลก โดยเฉพาะภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐมุสลิมมีการก่อตัวของขบวนการ เคลื่อนไหวต่าง ๆ เช่น กลุ่มวาฮาบีเยนในซาอุดีอาระเบีย กลุ่มอิกวานญูมุสลิมีน ในอียิปต์ กลุ่มญามาอะห์อิสลามียะห์ในอินเดีย-ปากีสถาน และการเคลื่อนไหว ปฏิวัติในอิหร่าน กลุ่มเหล่านี้ต่างพยายามนำเสนอการปกครองแบบระบบอิสลาม มาใช้ในรัฐ โดยมีการใช้กระบวนการเผยแพร่ศาสนาไปสู่ชุมชน หรืออีกอย่างหนึ่ง คือ การดะวะห์อิสลาม

การดะวะห์ที่มีความหมาย คือ การเผยแพร่คำสอนศาสนา แต่การถูกนำไปใช้ แตกต่างกัน กลุ่มสายใหม่ใช้วิธีการเผยแพร่ผ่านการศึกษา โรงเรียน สร้างคู่มือ ตำรา และการบรรยายศาสนา โดยมีแนวคิดปฏิรูปอิสลามให้บริสุทธิ์ ขจัดสิ่งอูตรีกรรม และการผสมผสานทางศาสนากับวัฒนธรรมบรรพบุรุษ ในขณะที่กลุ่มดะวะห์ดัดบลิซ ได้นำวิธีการเผยแพร่ด้วยการเดินสายเรียกร้องให้ชาวบ้านหันมาสนใจวัตรปฏิบัติ และการดำเนินชีวิตตามแบบอย่างท่านศาสดามุฮัมมัด

สำหรับสายจารีต ก็มีการดะวะห์อิสลามเช่นกัน ด้วยมีการนำคำสอน ในกิตาบบายวีที่เกี่ยวข้องกับหลักศรัทธาและกฎเกณฑ์ทางศาสนาของสำนักคิด สายจารีตและข้ออธิบายวัฒนธรรมสังคมในท้องถิ่น ซึ่งเป็นตำราศาสนาที่มีในท้องถิ่น สมัยบรรพบุรุษมาบรรยายตามมัสยิดในทุก ๆ ค่าของวันศุกร์ ทั้งนี้ยังมีการเขียน ตำรากิตาบบายวีใหม่ ๆ เพื่อตอบปัญหาสังคมและข้อถกเถียงตีความศาสนาด้วย

พบได้จากการบรรยายของบาบออิสมาแอล สปันญิง ในมัศยิดกลางปัตตานี และยะลา รวมทั้งบาบออื่นๆ ที่มีการบรรยายตามมัศยิดในชุมชนต่างๆ ด้วย

การฟื้นฟูศาสนาในท้องถิ่น ที่กล่าวมาข้างต้น มีลักษณะของการช่วงชิงโดยใช้คำสอนทางศาสนาอย่างละจุดมาอธิบายสังคม ซึ่งจะเห็นว่ากลุ่มสายจารีตที่พยายามยืนหยัดในคำสอนบรรพบุรุษ ขณะที่สายใหม่พยายามสร้างความบริสุทธิ์และให้คำอธิบายใหม่ ส่วนกลุ่มดะวะห์ดับลิสมพยายามเชิญชวนให้เน้นการปฏิบัติตามวัตรศาสนา โดยไม่เน้นการอธิบายตีความศาสนา อย่างไรก็ตาม กลุ่มคนที่จัดเป็นสายจารีต มีสำนึกในความเป็นท้องถิ่นอยู่ในสายเลือดและจัดว่าเป็นกลุ่มใหญ่สุดราว 80 เปอร์เซ็นต์ ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังเป็นกลุ่มที่ให้ความสนใจในการบรรยายศาสนาหรือจรรยาเมาะห์อากามาตามพื้นที่ต่างๆ

ปัจจุบัน จรรยาเมาะห์อากามามีความนิยมมากขึ้นและไม่ใช่ว่าเฉพาะการจรรยาเมาะห์อากามาที่มัศยิดกลางปัตตานีเพียงแห่งเดียว ยังมีขึ้นมาตามพื้นที่ชุมชนต่างๆ ทั้งทั้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และปัจจุบันได้กลายเป็นนโยบายของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดที่ส่งเสริมให้ในแต่ละมัศยิดในชุมชนเปิดให้การบรรยายศาสนาในระดับเล็ก เพื่อให้ความรู้ศาสนาและสังคมแก่ชาวบ้านในพื้นที่ โดยมีการเชิญผู้รู้ศาสนาจากต่างชุมชนและมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนตามชุมชนต่างๆ ทำให้เห็นถึงการตื่นตัวของศาสนานานาชาติในสังคมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และมีแนวโน้มกลายเป็นชุมชนทางศาสนา ดังที่ได้เห็นจากความสนใจในกฎเกณฑ์ทางศาสนาหรือกฎหมายอิสลามมากขึ้น

บทสรุป

การเคลื่อนไหวทางศาสนาของชาวมลายูมุสลิมสายจารีตจัดว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างหนึ่งที่พยายามปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลง โดยมีกระบวนการตีความผ่านคำสอนศาสนา รวมทั้งการนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านพื้นที่มัศยิดกลางปัตตานีเพื่อกำหนดตำแหน่งแห่งที่การตีความศาสนาที่มีการรับ เลือกรับ หยิบยืม และคัดออก สะท้อนถึงการผสมผสาน

ทางความคิดและวัฒนธรรม เพื่อความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในสังคม ดังเหล่านี้ ถือเป็นฐานสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่สร้างกติกาและกฎเกณฑ์หรือชุดความรู้ในการดำรงชีวิต อันเป็นการช่วงชิงและต่อรองกับอุดมการณ์หลักและกระแส เช่น ความทันสมัยและแนวคิดอิสลามสายใหม่

ซึ่งสามารถย่อยความเข้าใจ ดังนี้

ประการแรก จราเมาะห์อากามา เป็นขบวนการเคลื่อนไหวลักษณะการรวมตัวอย่างหลวม ๆ ไม่มีการจัดองค์กรอย่างเป็นทางการ เป็นการนำรูปแบบที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ในสถาบันปอเนาะมาใช้เป็นเครื่องมือในการรวมกลุ่ม โดยมีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจทางศาสนาและบริบทสมัยใหม่ โดยมีจุดประสงค์ในการปรับตัว ด้วยการนำความคิด วัฒนธรรมใหม่มาตีความภายใต้กรอบศาสนา ในขณะที่เดียวกันก็พยายามรักษาอัตลักษณ์ วัฒนธรรมและจารีต การตีความที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ถือว่าเป็นจุดเด่นและเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับกลุ่มเคลื่อนไหวอื่น ๆ เช่น กลุ่มมุสลิมสายใหม่และกลุ่มเคลื่อนไหวระดับลิข จึงทำให้จราเมาะห์อากามาและสำนักคิดสายจารีตจึงดำรงอยู่ได้และครองใจชาวมลายูในพื้นที่มากที่สุด

ประการที่สอง เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อมือเ็นอริ่งหรือการต้านทานและปรับ โดยใช้หลักคำสอนซึ่งไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อตอบโต้อำนาจรัฐและไม่ได้ต่อต้านแนวคิดความทันสมัยทั้งหมด เพียงแต่ทำความเข้าใจและปรับตัวกับสิ่งที่ป็นปัญหาที่มาร่วมกับความทันสมัย

จราเมาะห์อากามาถือเป็นการนำเสนอทางเลือกอย่างหนึ่ง โดยพยายามปรับสิ่งใหม่ที่เป็นปัญหาทั้งที่มาจากรัฐและการตีความของกลุ่มสายใหม่ โดยใช้กระบวนการวิธของการตีความและให้ข้อเสนอแนะและทบทวน ซึ่งเป็นการตอบโต้ทางอ้อม ผ่านการตีความของผู้นำ ทั้งนี้ยังพยายามหาช่องทางกับชาวมลายูมุสลิมในการดำรงอยู่ในสังคมที่ต้องใช้ชีวิตระหว่างวัฒนธรรมสมัยใหม่กับคำสอนและรากเหง้า ทั้งนี้ยังเป็นพื้นที่ที่ชาวมลายูมักนำเรื่องราวมาวิพากษ์วิจารณ์แลกเปลี่ยนกัน เช่น การปรับใช้เทคโนโลยี สื่อ ในการเผยแพร่และขยายเครือข่าย

ประการที่สาม เป็นพื้นที่ของการนำเสนอ Represent ช่วงชิงทางวัฒนธรรม และเป็นพื้นที่ของการปลุกจิตสำนึกความเป็นมลายูมุสลิมไปพร้อม ๆ กัน เนื่องจากสังคมมลายูเผชิญความท้าทายจากกระแสแนวคิดใหม่ๆ วัฒนธรรมใหม่ๆ ซึ่งเสมือนเป็นพื้นที่ของการทบทวนความเป็นคนมลายูมุสลิม เพื่อไม่ให้หลงลืมจุดยืนทางศาสนาและชาติพันธุ์ ผ่านพื้นที่ทางศาสนาจะเห็นได้ว่า ชาวมลายูสวมเสื้อผ้าตามวัฒนธรรมมลายู จึงเป็นการนำเสนอหรือชูอัตลักษณ์ ซึ่งไม่ใช่การรณรงค์โดยตรงแต่เป็นการบ่งบอกถึงรสนิยม จุดยืนทางวัฒนธรรม

ในแง่แนวคิดอิสลามานูวัตร์โดยเฉพาะมุมมองของการตื่นตัวทางศาสนาที่เริ่มต้นจากภูมิภาคตะวันออกเฉียง ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า แนวคิดอิสลามานูวัตร์ไม่ได้จำกัดหรือติดป้ายไปที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือว่ากลุ่มสายใหม่อย่างเดียว แต่แนวคิดอิสลามานูวัตร์ในทางวิชาการมุสลิมที่ให้ความหมาย ตั้งแต่การเผยแพร่ศาสนา การให้ความรู้ความเข้าใจทางศาสนาและการจัดตั้งอุตริกรรมจากคำสอน ฉะนั้น หากมองความหมายอิสลามานูวัตร์ข้างต้น การจรรยาเมาะห์อากามาของกลุ่มสายจารีตสามารถจัดอยู่ในแนวคิดของอิสลามานูวัตร์ได้เช่นกัน เพราะว่าการจรรยาเมาะห์อากามาทำให้เกิดการตื่นตัวในด้านศาสนา ดังที่พวงทอง ภวัครพันธุ์ กล่าวว่า กระแสอิสลามานูวัตร์ทำให้เกิดความเคร่งครัด เช่น เรื่องการแต่งตัว การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับกลุ่มต่างๆ ตลอดจนข้อห้ามวัตรปฏิบัติทางศาสนาที่เคร่งครัดในการปฏิบัติทางอิสลามมากขึ้น (พวงทอง ภวัครพันธุ์, 2550: 170)

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงวิเคราะห์การจรรยาเมาะห์อากามาของกลุ่มสายจารีตหรือการเคลื่อนไหวของกลุ่มสายใหม่ รวมทั้งการเคลื่อนไหวของกลุ่มดะวะห์ตบลิสม์ล้วนจัดอยู่ภายใต้แนวคิดอิสลามานูวัตร์ในแง่ของการฟื้นฟูศาสนา เพียงแต่ละกลุ่มมีวัตถุประสงค์และแนวคิดในการฟื้นฟูที่แตกต่างกัน

สุดท้าย จราเมาะห์อาากามา คือ กระแสท้องถิ่นของชาวมลายูมุสลิมสายจารีตที่ใช้พื้นที่และกระบวนการทางศาสนา เพื่อยืนยันตัวตน ฟื้นฟูความเป็นท้องถิ่น เช่น ความรู้ในสายสำนักคิดชาฟีอีห์ การพยายามดำรงวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ถือเป็นรากเหง้าของความเป็นมลายู โดยสร้างกฎเกณฑ์หรือการตีความในชุดความรู้ศาสนาชุดหนึ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นจุดในการตอบโต้และนำเสนอช่องทางในการปรับสิ่งที่มักับกระแสความทันสมัยและกระแสอิสลามสายใหม่ เพื่อรักษาที่มั่นของกลุ่มหรือสร้างความสัมพันธ์ใหม่ สิ่งเหล่านี้จึงถือเป็นการปฏิบัติการเพื่อช่วงชิงและตอบโต้การครอบงำจากกระแสต่าง ๆ ที่เข้ามา

เชิงอรรถท้ายบท

- 1 บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “จราเมาะห์อาากามา” (การบรรยายศาสนา): ความหมายและขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาของชาวมลายูมุสลิมสายจารีต สาขาชาติพันธุ์สัมพันธ์และการพัฒนา ภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยชุดโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มี ดร.มาลี สิทธิเกรียงไกร เป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และ ดร.ชยันต์ วรรณະณูติ ผศ.ดร.อภิญา เพื่อพิสูจน์ เป็นที่ปรึกษาร่วม
- 2 จราเมาะห์อาากามา เป็นคำที่ใช้กันโดยทั่วไปของนักวิชาการอิสลามศึกษานักการศาสนา หรือเป็นคำที่รับรู้กันโดยทั่วไปของผู้คนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีความหมายถึงการบรรยายศาสนาในพื้นที่สาธารณะที่เป็นกิจกรรมในระดับสังคม มีผู้บรรยาย ผู้จัด และมีผู้ร่วมรับฟังเป็นจำนวนมาก โดยมีลักษณะการบรรยายในเชิงตีความศาสนา การอธิบายและประยุกต์ใช้กฎหมายอิสลาม (ชารีอะห์) รวมทั้งการให้แง่คิดในการดำเนินชีวิตของมุสลิมในสถานการณ์ปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวมลายูมุสลิมที่เข้ามารับฟังเทศนาธรรม มักใช้คำเรียกตามภาษาชาวบ้าน เช่น บายันอาากามา มีองจาว
- 3 เป็นนิตยสารฉบับแรกของชาวมลายู จัดทำขึ้นในปี พ.ศ.2515 มีเนื้อหาทางด้านศาสนา วัฒนธรรม วรรณกรรมและด้านอื่น ๆ ในงาน สระอนี ดือละ. เสียงเพรียกใหม่: นิตยสารอาชานและกลุ่มปัญญาชนใหม่ในปาตานีกลางทศวรรษ 2510.

4. หลักฟรุดูอิน คือสิ่งจำเป็นที่ต้องรู้เพื่อนำไปปฏิบัติ ซึ่งอยู่ในหลัก 5 ประการของการปฏิบัติของมุสลิม เช่น การละหมาดและพิธีกรรม การชากาต การทำพิธีฮัจญ์ การถือศีลอด มารยาทและความสัมพันธ์ของมุสลิม ส่วนหลักฟรูดูกีฟายะห์ คือ ความรู้เกี่ยวกับการงานทางโลกที่ใครคนใดคนหนึ่งในสังคมต้องรู้ เช่น ความรู้ทางการแพทย์ ความรู้ทางการเกษตร ความรู้ต่างๆ ที่สามารถนำสังคมไปสู่ความเป็นระบบระเบียบ มั่นคง ปลอดภัย
5. การอ่านกุลลุฮฺ คือ พิธีการสวดเพื่อความเป็นสิริมงคลในงานพิธีต่างๆ ของมลายุมุสลิมสายจารีต
6. คุณลักษณะ 10 ประการ ของการเลือกผู้นำในทัศนะอิสลาม (แปลจากภาษามลายูยาวิ) คือ (1) มีศรัทธาและจงรักภักดีต่อพระเจ้า (2) มีมนุษยสัมพันธ์และมารยาทที่ดี มีความคิดสร้างสรรค์ (3) เป็นที่เคารพและชื่นชอบของชาวบ้านและชุมชน (4) เป็นคนที่เสียสละและสร้างความเจริญต่อชุมชน (5) นอบน้อมถ่อมตน ไม่บ้าอำนาจ และเพื่อประโยชน์ส่วนตน (6) มีความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกฝ่าย (7) รู้จักซั้งน้ำหนัก มีความยุติธรรม (8) ไม่พลักความรับผิดชอบต่อสังคม (9) ไม่กล่าวใส่ร้ายโทษหรือทำลายผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ และ (10) มารยาทที่ดีและอื่นๆ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2547. *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. 2548. *หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ กบฏหรือวีรบุรุษแห่งสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2543. *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ เอกลักษณะ และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- _____. 2545. *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. 2549. “ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดน: ความจริงและมายาคติ” *โครงการตลาดวิชาการมหาวิทยาลัยชาวบ้าน ชุด 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: คณะทำงานวาระทางสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นุমান หะหมิมะแซ. 2552. “อิสลามากิวัตน์ในอุษาคเนย์”. ใน *ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บ.ก.), โลกของอิสลามและมุสลิม ในสยามประเทศไทย-อุษาคเนย์-เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- พวงทอง ภวัครพันธุ์. 2550. “มาเลเซียกับสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย: พินิจปัญหาจากกรอบอิสลามานูวัตร์ในมาเลเซีย”, *ฟ้าเดียวกัน* 5(1): 168-181. กรุงเทพฯ.
- พัฒนา กิติอาษา. 2546. *ท้องถิ่นนิยม (Localism)*. กรุงเทพฯ: กองทุนอินทร์-สมเพื่อกรวิจัยทางมานุษยวิทยา.
- มุฮัมหมัดอิลยาส หน้ापรััง. 2546. “การตีความความเป็นสมัยใหม่: ต่วนกูรูอิสมาแอล สะป็นยัง (2548-) อุลมาฮ์สายจาริตในสังคมปาตานีสมัยใหม่”. ใน *สภาวะความเป็นสมัยใหม่อันแตกกระจาย: การค้นหาประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมปาตานี, ไร่บายาด: วารสารวิชาการด้านเอเชียศึกษา* 2(3), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2554).

ยูสุฟ อัล-กีอรรูอูวีย์. 2546. *ขบวนการเคลื่อนไหวอิสลามกับการทำลายของยุคสมัย*. (มุฮัมมัด ศีรออูดดีน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อิสลามิก อะเคเดมี.

วัฒนา สุกันศีล. 2548. *โลกาภิวัตน์*. คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัย.

ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ. 2550. “การสร้างสรรค์ และการปะทะในความเป็นท้องถิ่นฐานของ “มลายู”: ข้อสังเกตเบื้องต้นจากสนาม”. ใน พื้นที่และมุมมองเรื่องของไทย ถึงสากล. *ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. 33-77.

สุวิทย์ รุ่งสวัสดิ์. 2542. *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เสาวลักษณ์ สุขวิรัช. 2539. *ท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายการศึกษา.

อภิญา เพ็ญพสุกุล. 2551. *มานุษยวิทยาศาสนา: แนวคิดพื้นฐานและข้อถกเถียงทางทฤษฎี*. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อับดุลลือโก ดินอะ. 2544. *ทัศนคติอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อแนวคิดสากล์และคอต์เกี่ยวกับคุณลักษณะของอัลลอฮ์*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2543. “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม”. ใน *แนวคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. โดยคณาจารย์ภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

- Abubakar A. Bagader. 1994. "Contemporary Islamic Movements in the Arab world".
In *Islam, Globalization and Postmodernity*. 144-127. London: Routledge.
- Benard, Lewis. 2003. *The Crisis of Islam: holy war and unholy terror*. New York:
Modern Library.
- Berger, Peter. 1967. *The Sacred Canopy*. New York: Doubleday.
- Geertz, Clifford. 1965. "Modernization in a Muslim Society: The Indonesian case".
In Robert N. Bellah (ed.), *Religion and progress in Modern Asia*. 93-108.
New York: The Free Press.
- Habermas, Jurgen. 1981. *New social movements*. 33-37. Telos 49 (Fall).
- Henry, Munson. 2005. "Fundamentalism". In John R. Hinnells (ed.), *The Routledge
Companion to the Study of Study of Religion*. London, New York:
Routledge.
- Worsley, Peter. 2002. "Cargo Cults" reprinted in David Hicks (ed.), *Ritual and Belief:
Readings in Anthropology of Religion*. Boston: McGraw Hill.